

Прича
о боју
косовском

ПРИОПЋИО СТОЈАН НОВАКОВИЋ

ПРОСВЕТА • БЕОГРАД

НАРОДНА ПРЕДАЊА О БОЈУ КОСОВСКОМ

Побиљежена
прве поле XVIII вијека

*Приложио у сједници филолоџ.-хисторич.
разреда дне 11. сибња 1878.*

Приопћио Стојан Новаковић

скенирао

Теодор Анагност

I

Одавно се зна у нашој литератури за некаку рукописну причу о боју косовском. Причајући о боју косовском, помиње је и наш хисторик Ј. Рајић на једном мјесту своје *Историје* овим ријечима: повѣствуютъ нѣкоторіи рукописи наши, яко Милошъ, вшедый съ други своими въ лагерь турскій и проводимъ до сѣни цареvy, разговаривался съ проводящими его турскими генерали, и той похвалялъ силу Лазареvu и мужество, а оніи во преки царя своего храбрость и великодушіе: обоиже дѣлали тако за то, да бы едини другимъ страхъ въ сердцѣ въкоренивали.¹

¹ Ј. Рајића, 1 изд. III, 65.

Послије тога не знам да је ко помињао или издао таку причу. Истом године 1860. руски филолог П. Лавровски, пропутовав наше крајеве, наштампа у »Чтенія-ма въ императорскомъ обществѣ исторіи и древностей россійскихъ при московскомъ университетѣ 1860, II, Апрѣль—Іюнь« исту причу, под насловом »Житіе царя Лазаря« по рукопису бр. 30 збирке Српског ученог друштва. О томе тексту он говори, опомињући ради наслова на позната из старе литературе житија о кнезу Лазару, ово што иде: »Это скорѣе повѣсть, похожая на нѣкоторыя отдѣльныя сказанія о замѣчательныхъ событіяхъ, помѣщавшихся въ нашихъ лѣтописяхъ, какъ о нашествіи Батыя, о Тамерланѣ, о Донскомъ побоищѣ и многія другія. Отличіе отъ послѣднихъ, впрочемъ, весьма рѣзкое, и нельзя не сказать, что бы оно не говорило явственно въ пользу превосходства повѣсти сербской. Языкъ въ ней чисто народный, такъ что глазъ едва въ состояніи замѣтить нѣкоторые церковно-славянизмы, какъ-

-то неожиданно вкравшіеся подъ перо слагателя или переписчика; характеръ и типъ изложенія подобнымъ же образомъ не отзываются ни мало тою натяжностію, любовью щегольнуть какимъ-то высшимъ слогомъ, невыдержанностію сравненій и уподобленій, наконецъ очевидной искусственностію въ силу развившейся подражательности, какія непріятно поражаютъ читателя въ позднѣйшихъ нашихъ повѣстяхъ (XIV—XV вѣка). — Быть можетъ слагатель повѣсти сгруппировалъ разбросанныя пѣсни косовской эпохи, составилъ изъ нихъ одно цѣлое, воспользовался кружившимися въ народѣ преданіями, и до того всецѣло проникнулся всѣмъ этимъ самъ что стало трудно потомству утверждать положительно о несостоятельности его произведенія.»

Да је житије, које издаде П. Лавровски, исто дјело, на које мисли и Ј. Рајић, говорећи о «повѣствованіи нѣкоторыхъ рукописей нашихъ» свједочи она ситница, коју срећом Ј. Рајић

приведе, јер се онај разговор, који се у његову дјелу приповиједа, наводи доиста у житију, које је издао П. Лавровски. Има и других појединости, које је Ј. Рајић узео из народнога причања, као што је биљешка о свађи Вука Бранковића и Милоша Обилића, коју Ј. Рајић казује у § 7 главе пете књиге VIII своје *Историје*, биљешка о смрти Муратовој у § 11 и биљешка о јунаштву Милошевом у § 12 исте главе и књиге. И те се појединости, истина, налазе у истоме житију П. Лавровскога, али пошто за њих Ј. Рајић не каже, да их је из рукописа узео, већ, нпр. у § 7, говори, како »общая въ народѣ повѣсть проносимая такъ гласитъ«, то се прије може прихватити, да су и Ј. Рајић и житије црпили те појединости из заједничког извора, из народне традиције.

Године 1870. изађе у Биограду књига под насловом *Битка косовољска 1389 год.* на 8-ни VI и 112 стр. Под правим предговором потписао се Данило Живковић, грађанин биоградски и знатан

трговац дувана у Биограду, родом из Приштине. У предговору међу гомилом патриотских ријечи налазе се и неколике, које за овај посао требају. »У једном од градова Старе Србије — вели се тамо — нашао је се овај стари ,Опис битке косово-пољске'. Један срећан учитељ нађе ову старину, преведе је са старо-српског или тако званог црквено-славенског језика на данашњи тамошњи говорни, поклони једном родољубу из поменутих градова, а овај уступи је потписаноме, да је напечата, но с тим условом од поменутих лица, да се сав чисти приход употреби на издржање и потпомагање сиромашних ђака из онога места које сачува ту старину нашу.« Све је то доиста и извршено, и пошто су сад непосредно интересована лица изван домашаја турских власти, могућно је, да се и књижевна мистификација, која је с овијем предузећем помијешана, расвијетли. Могло се пак одмах знати, да је ту некаква мистификација, и да је у њу умијешан г. Милош С. Милојевић и по томе,

што се на једноме патриотском призиву, штампаном на крају предговора, он сам и потписао, а и по мислима и стилу предговора, за које је обоје јединствен извор његово перо.

Као основа причи, штампаној у тој књизи, послужио је исти горе поменути текст, за који је знао Ј. Рајић, и који наштампа П. Лавровски. Текст је нађен у Приштини старањем г. Милана Д. Ковачевића, који је од 1858. па све до прољећа 1878. бавио се као учитељ у Приштини. Један од ученика његових јесте и потписани на предговору Данило Живковић, дуванџија биоградски. Но текст је тај неко — да ли сам М. Д. Ковачевић, да ли М. С. Милојевић, нијесам могао дознати, али држим да је последњи — поменутим превођењем са старо-српског тако искварио и уметцима раширио (што се већ по броју страна те књижице види), да се у њем познају истом главне црте ове приче. Кад сам се ја љетос с поменутим Ковачевићем о томе разговарао, и читао му поједина мјеста из пријепи-

са, који се овдје штампа, он се свијех појединости добро спомињао. О истој теми је М. С. Милојевић наново писао у његову *Путѿоуису дела ѿрабе (сѿаре) Србије*, II, Београд 1872, стр. 24—25. У почетку тога мјеста, на стр. 24 помену-те књиге, читамо ово: »Нама су покази-вали (и причали за више) за ове три старине о битци косовској. 1. Оригинал писан на кожи очевидцем, који се сада чува у неког свештеника. Овај спис нисмо цео видели, но нам је само њего-ва шестина на кожи у врло брзо пока-зана. Који су је читали, веле, да је најопширнији и најпотпунији опис ово-га догађаја. Д р у г и, доцнији, у кратко изведен, ваљда из оног првог, налази се код неког механције. Он не беше ту за време нашег бављења, те с тога не-могосмо видети ту старину. Т р е ћ и је најновији, опет кратак препис на угла-ђеној жутој хартији, писан 1765. год. Преписао га је из оригинала, ама скра-ћено некакав јеромонах Пахомије, по свој прилици из манастира Црне Реке или неког бившег чичавичког или Де-

вича. У овом рукопису има 17 целих и 18 непуних листа. Осим овог има још три комада од три листа, који говоре: **Пјаток перки мѣсѣца Марта** коиже **Ида**мъ божию заповѣдъ прѣступи. **Пјатокъ** други предъ благовѣщеніе, коиже **уби** **Каннъ** врата итд. — и ређају се све петковима несрећни догађаји, па се свршује: **опетъ** **ѣ** **петак** **саи** **то** **гледаюћи** **славни** **кнезъ** **Лазаръ** **ѣздахнѣ** **и** **верова** **неверному** **Бѣкѣ** **Бранковићѣ**. **Бѣкѣ** **кнезѣ** **потанко** **говори**: **садѣ** **ти** **га** **лично** **светѣ**, **како** **ће** **тебе** **говорити**, **а** **нѣ** **паметѣ** **ви** **кадѣ** **дође** **амо**, **како** **кадѣ** **се** **Милошѣ** **сѣ** **Миланомѣ** **поздрави** итд. За тијем се до стр. 34 приводи добар текст овога истога живота, на срећу без уметака и интерполације, а и то што сам сад привео о кнезу Лазару и Вуку Бранковићу може се ријеч по ријеч наћи напријед на свом мјесту. Како пак стоји са књижевним старинама, о којима говори М. С. Милојевић од 1 и 2, моћи ће лако знати сваки, ко овај мој чланчић до краја прочита. Тај исти рукопис од 1765, који се наведеном мјесту *Пушћојиса*

спомиње, држим да је послужио и за горе поменућу књигу *Биџка косовојољска 1389 год.*

Један пријепис исте ове приче добио сам ја од једнога од својих првих слушаца, кад сам године 1865. у јесен најприје почео предавати хисторију српске књижевности у биоградској гимназији. Пријепис је врло рђав, у свесци писаће хартије, сашивеној у осмини, без почетка и свршетка, писан поцртом с која прошлога вијека. Откуда је, нијесам могао дознати; толико се сјећам, да је ученик Стеван Мирчић, који ми га даде, и који је на скоро по том умр'о, био родом из Тимочке Крајине у Србији.

Кад се овдје у Биограду у рукама г. Милорада П. Шапчанина налазио онај рукопис фрушкогорскога манастира Раванице, из кога је исти г. Милорад П. Шапчанин штампао *Раванички љештојис* у »Гласнику« XX, и из кога је П. Срећковић штампао »Родословје сербских цареи« у »Гласнику« XXI, знам да сам у томе рукопису читао исти текст приче о

боју косовском, о ком сам довде говорио. Раванички тај рукопис писан је 1764. године.

Још године 1867. дошла су мени до руке добротом г. Љ. П. Ненадовића још два рукописа исте приче о боју косовском, која су некад била у библиотеци знаменитога проте Матије Ненадовића. Да не би дошло да о једној истој ствари два пут говорим, ја ћу овдје одмах изређати све рукописе те приче, за које сам или сазнао или их пред собом имао. Ти су рукописи

1. Рукопис, којим се послужио архимандрит Ј. Рајић, пишући своју *Историју*.

2. Рукопис збирке Српског ученог друштва бр. 30, који је издао П. Лавровски, и који је штампан у напријед наведеној књизи *Чишенија московских*. На томе мјесту П. Лавровски већ у наслову свога издања пише, да га штампа по списку XVII вѣка, а даље у уводу, бавећи се о питању постања овога литерарног дјела, наводи: Относитељно времени составленія повѣсти

съ увѣренностію можно опредѣлить, въ настоящую пору, только одинъ крайній предѣлъ, позже котораго не могла она явиться, именно старость списка конца XVII вѣка. Что же касается до области, то едва ли ошибемся, если будемъ искать ее на сѣверной сторонѣ Дуная. На это могутъ указать слова официръ, корпусове, а частію и нарѣчіе фришко (вришко) въ значеніи быстро, скоро, отъ нѣмецкаго *frisch*. Это нарѣчіе во всеобщемъ употребленіи въ Сремѣ и Бачкѣ, и далеко не столь употребительно въ княжествѣ Сербіи. Имајући пред собою исти тај рукопис, ја никако не могу пристати на мишљење рускога филолога, који је рукопис, писан у српским земљама, цијенио по знацима, који вриједе за Русију, али су за српске земље и за вријеме 1680—1750. посве погрѣшни. Рукопис је тај писан са свијем по руски, руским обликом уставних слова и донекле русификованим језиком, са њ, са ѡ = ѡ, тако, да ја постање његово не бих могао метати нигдје прије 1750,

а с поуздањем бих га смио ставити тек после 1780, пошто су се истом после тога доба, с приспијевањем радње и уплива од поновљених школа око 1776,¹ могли у нас показати тако удомљени они руски знаци. Књижица је рукописа у формату садашње мале осмине од табака писаће хартије, и имала је веома разнолику судбину. На првом листу чита се овај запис: *Сви тевтерѣ попа Богдана, пароха села Букора и послужителѣ новаго манастира Добринѣ у реци Доврави 1798.* Букор је под Цером у шабачком округу у Србији, и сад је у парохији цркве кривајске, те мислим, да се она из најприје звала манастиром Добрињом, као што стоји записано у овом запису.² Још има попа-Богданових записа на првим празним листовима рукописа, од којих се неки тичу приложника манастира

¹ *То је године ишамѣан Орфелинов буквар, којим је русификација најенергичније и систематично обновљена.*

² *У књизи мѣтрополиѣа Михаила Православна србска црква у князесѣбу Србѣи, Београдѣ 1874, стр. 42, стоји за кривајску цркву, да је иодишнуѣа 1799. Држим љо овом запису, да ће ѣа биљешка бити поѣрѣшна.*

Добриње, али ћу их проћи муком. На 4-ом и 5-ом листу већ се читају талијанска слова All Sigr Mitarh Couacevich a Ragusa, All. Sigr. Medo Lasich a Ragusa. Послије приче о боју косовском има опет празних листова и на њима опет записа попа-Богданових. На 66-ом листу на другој страни почињу опет записи другом руком и латиницом, а на листу 67 чита се: 8 Дѣвровникъ мѣсеца отомвѣра дѣнь 7 по нашем, на 1815. На посљедњем листу пишу на првој страни: Сія книжица святое поучение святаго кнеза Лазара мнѣ ермунака Методие, не знашѣ гдѣ, пребиваше гдѣ га видишѣ. А у збирку Српскога ученога друштва дошла је та књижица 1857. из Дубровника старањем проте Ђ. Николајевића. По свему ја мислим, да је књижица прије 1788. писана негдје у Сријему; да је у ратовању 1788—89. дошла под Цер, и да је послѣје, може бити тек послѣје пропасти Србије 1813, докотурала се до Приморја.

3. Рукопис приштински од 1765. који је, како горе напоменух, употребио М. С. Милојевић.

4. Рукопис раванички од 1764, о коме сам такође већ говорио.

5. Рукопис Стевана Мирчића без почетка и свршетка, који горе поменух и који је сад у мене.

6. Рукопис Лазе Васића од 1788, један од она два, што их ја имам из библиотеке проте Матије Ненадовића, добротом његова сина г. Љуб. П. Ненадовића. Рукопис је тај у старијој малој осмини, налик на садашњи џепни формат. Везан је у кожне корице, и на предњој корици изнутра има запис: **Знати се како писа Лазо Васић житие кнеза Лазара и негова Милоша и остали воивода на 1788, дне 15 месеца Авгста. Знати се, како Лазо доче¹ на занат на 1776, Беше, када писа, 1788. Рукопис је цијел, и има свега 83 листа. Прича о боју косовском хвата 1—49 листа. Иза приче о боју косовском долази Глово от Јована милостивнаго и праветнаго што умоли у Бога што не може зми члове(ча)ски**

¹ Ово по сарајевском изговору ваља читати доде.

замислити. То је апокрифна апокалипса Јованова, и она хвата листове 50—57^a. За тијем настаје наставак чланка, у ком је оно исто што је В. Јагић штампао о хожденију Богородичину по паклу у његовијем »Прилозима к хисторији књижевности народа хрватскога и србскога«, Загреб 1868, стр. 45; тај наставак траје на листовима 57^b—64^b, а гдје се почетак налази, поменуће се позније. Листове 61—64^b испуњају записке лијекова и ситних црквених ствари, понајвише пјесама. На листу 65^a записана је ова народна пјесма:

*Пошетила два аћела од боја, од боја,
Срећоше и два улака од цара.
Пак њоворе два аћела од боја:
»Како вам ћамо у цара, у цара?«
— Добро нам у цара, у цара.
Пак њоворе два улака:
»Како вам код боја, код боја?«
— Добро нам код боја, код боја,
Породи се наша блаја Марита,
Она роди Риста боја нашејо,
Пак њ идем њо кума свейоја Иована, Иована
Поће на Орадама воду сѣудену.*

Испод те пјесме и опет је записано: на 1790 Лазо Касич писа. На листу 65⁶ слиједи Одривение пречисте Богородице вичети¹ мукѣ чловчѣскѣѣ, и свршује се на 1. 72⁶. То је почетак онога, чему сам наставак при листу 57⁶ поменуо. На листу 73^a почиње се чланак с насловом Сне епистолиа Господа нашего Исуса Риста, послание ва Римъ ка светому апостолу Петру, и он хвата до листа 81^a. Остало до краја испуњено је записима без вриједности.

7. Рукопис Стефана Марковића магистра, други што га имам из библиотеке проте Матије Ненадовића добротом његова сина г. Љ. Ненадовића. И он је без почетка и свршетка, неповезан, и сад је у њем на првом мјесту почетак Доситијеѣѣ Ижице (од слова Д). На крају тога дјела записано је на дну стране: Конецъ сей Буквицы, мѣсеца Мая 1-го 1780 у Фочи. Стефанъ Марковичъ, магистаръ. Ту нам се сачувао траг занимљивој ситници, како се пр-

¹ Читај вицети мј. виђети.

вијенче нашега првога књижевника почело ширити по народу пријеписима попут старих књига. Одмах за тијем почиње »Пѣснѣ о духана«. Та је пѣснѣ против дувана, и приопћујем овдје неке стихове из ње:

*Послушайѣ, браћѣо драѣа,
Наѣасѣ сѣрашну, шѣо намѣ кажу,
Ерѣ е диаволѣ злоба сѣара,
Терѣ насѣ оѣе да ѣокара,
Да чинимо нѣѣобу волю
И у цркѣи и у ѣолю,
За шѣо чловѣк се ѣохоли,
Неѣе боѣа да ѣохвали,
Веѣе ѣерѣо неѣо сване
У ѣуѣѣ онѣ лулу ѣоѣане,
Терѣ у нѣоѣ духанѣ ѣали,
Неѣе онѣ да хвали, итд.*

»Пѣснѣ о духана« није довршена, јер је неколико листа (не може се одредити колико) истргнуто, а послѣје долази ова прича о косовском боју, само без првога листа, а и при крају без једнога. Магистар Стефан је писао добро, рукописом прошлог вијека, и текст је његов добар, само што ни он није имао пред

собом потпуно доброга оригинала. У том рукопису још има »Пѣснѣ от страсти Христови«, од које ћу такође неколико врста приопћити:

*Сѣрашина ѿи е ова ѿѣсна, свейѿа ѿѿайна Исусова,
На вечери с аѿосѿиоли ѿдѣно за ны оца моли,
Перво неї се с тим разлуче, ѿрабу любовѣ да науче,
Ноїе нима да уміе како Госѿодѣ самѣ уміе,
Лениїем се ѿреїоѿше, да научи любовѣ лакше
Алѣ Іуда ѿо не ѿѿзи, ѿдѣ нечисѿи унѣ улази итд.*

Те пјесме има сад пуно 8 листа. Овај комад зборника, што је сад у мојим рукама, сигурно је одломак зборника, који је негда био већи, али врло карактерише укус наше тадашње интелигенције у доба, кад се већ почела будити и спремати на свијет новија књижевност наша.

8. Рукопис Михаила Јеличића, писан у Ровигу 1745, који ми прије кратког времена дође из Котора пријатељским посредовањем владике боко-каторско-дубровачког, преосвећенога г. Герасима (Петрановића). Најпријед је у малом џепном формату рукопис

Послѣдованіе събраніа вселѣтнаго начанше
 ѿ мѣсеца Сектеврїа до мѣсеца Августа,
 прѣимѣне тропарѣ же и кондаке праздни-
 комъ и нарочитимъ светїимъ. Тијем је
 рукопис до краја испуњен, а на крају
 му је запис: Єїи изводи синаѣарѣ семѣ
 ѿвѣрѣтохъ азъ смѣренїи къ їноцѣхъ Данїиль
 порекломъ Крѣпаць монастира Папраште, а
 ѿвѣрѣтохъ єго въ царѣствѣющеѣ велицѣмъ
 граде Мос'квѣ въ благочѣстивеи Рѣсїи, и
 переписахъ врен'ною моею рѣкою въ єже
 принести въ мое отѣчѣство въ сръб'скѣю
 землю въ оудивленїе и похвалѣ людємъ
 земли нашеѣ. Штета, што се не зна, кад
 је то писано, а рукопис је сав чисте
 српско-словенске реценсије. За синак-
 саром долази Почело светаго великаго
 поста, неделя ѣже ѿтъ митарѣ, које се
 послїје неколико листѣ прекида. Пош-
 лѣдњи лист је уједно пошлѣдњи лист
 кватерниона .vi. дебље старије хартије.
 Види се да је тај одломак, или недовр-
 шени дио већега замишљеног зборни-
 ка, послїје неко превезао, јер иза тих
 дванаест кватерниона има сад још 23
 листа тање хартије, као што је била у

прошлом вијеку. На 22 листа те тање хартије написана је рукописом прошлог вијека поменута прича косовска с насловом »Житие кнеза Лазара и воиводе Милоша Кобилића и остале србске господа повесть«. Види се и по трагу у леђима књиге, да је те хартије било још, а још боље по томе што започети текст није цео, јер га има тек нешто јаче од половине, а и од тога су листови на доњем углу изједени. Друга је пола пропала. На 23. листу исте те хартије има овај запис: Сие писание положи моею бреною руко. азъ грешни Михаила Еличихъ у Ровигу на¹ на джме. Поцрт је слова тога записа дугуљаст и друкчији од онога у причи косовској, те се барем с поузданошћу не може тврдити, да је исти Мих. Јеличић писао и причу, али је ипак тврдо, да тај пријепис приче није познији од 1745, а то је за нас у толико драгоцјеније, што нам та година излази као најстарија на до сад познатим пријеписима ове приче.

¹ Исцијепљено.

9. Рукопис један ове приче, писан уставним словима, и свршен 1803. године видео је и мој пријатељ, парох лојанички из округа шабачкога, г. Жив. Радоњић. Ништа не знам, гдје се сад тај рукопис налази, али да је у њем доиста ова прича, то сам јасно констатовао још у примједби предговора к издању Петрановићеве збирке *Српских народних њјесама из Босне и Херцеговине*, Биоград 1876, стр. XVII.

Сад би било на реду да кажем, како сам према овој грађи у сачуваним рукописима ја своје издање удесио; али сам рад прије тога проговорити о времену, у које мислим да је постала ова прича о боју косовском.

II

Што се тиче времена постања ове приче, П. Лавровски је, издајући један текст њезин, изјавио, да је конач XVII вијека, као доба пријеписа рукописа, који је пред њим био, крайній предѣлъ, позже котораго не могла она јавиться. Основ његовој одлуци пада по томе, што рукопис, којим се он служио, никако не може бити онолико стар, колико је он узимао, али мада је онај рукопис много млађи, но што је мислио П. Лавровски, опет је прича свакојако старија од тога рукописа. Но питање је, може ли јој остати онолика старина, колику јој је први њен издавалац одредио?

Од пријеписа, који су нам сад познати, као што се види, ниједан не иде даље од 1745. Сав карактер приче и

предања која су нам се у њој сачувала, цио језик и стил текста њезиног потврђују и сувише јасно, да Милојевићево казивање о још пространијем тексту овога дјела, из кога би ово било скраћено, о још старијим пријеписима на кожи, које је он врло убрзо видио, припада у област измишљотина. Негдје позно, дакле, ваљало би нам тражити моменат постања ове приче, негдје у доба, у које би се литерарним већим покретом могла објаснити у овој причи показана енергија писца, да супрот старој традицији заговори језиком народне пјесме, и да мислима народне традиције исприповиједа пропаст своје народне државе.

Тај моменат пак моћи ћемо с доста тачности определијелити, кад се прихватимо рукописа раваничког, који је горе под 4 поменут.

П. С. Срећковић, који је из тога рукописа штампао главну садржину његову »Родословіе сервскѣи цареи« у »Гласнику« XXI, 230, у ком је то »Родословије« штампано, како је дјело то нашао

проигуман врднички (т. ј. раванички) Стефан у архимандрита, кир-Константина из Студенице, и преписао га 1764. Архимандрита студеничког Константина познајемо ми већ из Шафарикове *Gesch. d. serb. Schriftthums*, 303, одакле видимо, да је 1742. био на парохији у Пешти, а дознајемо још више о њем и раду његовом из Руварчевог чланка о Бранковићевој кроници у »Српском Летопису« за год. 1866, књ. 111. Тај архимандрит Константин преписивао је године 1742—1748, и, како по једном одломку, наштампаном у томе Руварчевом чланку на стр. 2—3, видимо, дотјеривао је на руско-словенски кронику деспотову. Његов се посао налази у патријаршијској библиотеци у Карловцима. За сам пак »Родослов«, који је, како видимо од архимандрита Константина преписиван, пише И. Руварац у поменутој књизи »Летописа« на стр. 5, да није ништа друго него извод из кронике Бранковићеве. Међу тим у »Родослову«, који је, сигурно, постао трудом

игумана Константина 1742—1748, у вријеме кад се он око пријеписа цијеле кронике Бранковићеве трудио, има једно мјесто, које показује, да је писац познавао исту причу о боју косовском, о којој се ја сад овдје бавим. У тексту »Родослова«, штампаном у »Гласнику« XXI, долази на стр. 258 на ред бој косовски, и тај је догађај описан доста опширно до пола стр. 260. Да се пак у том опису писац послужио нашом причом, свједоче цијеле нетакнуте реченице, које су у опис из ове приче унесене.

Сад настаје питање, је ли причу употребио први игуман студенички Константин, правећи извод из кронике Бранковићеве, или је још Бранковић причу употребио, па је Константин, употребљујући за свој извод осталу грађу из Бранковића, и то употребио онако како је у Бранковићеву оригиналу затекао?

Пријатељској услужности г. архим. И. Руварца ваља ми захвалити, што на то питање могу одговорити. На мој

припит, да ли се опис битке косовске, који се чита у раваничком »Родослову«, »Гласник« XXI, 258—260 налази у Бранковићевој кроници, он ми је одговорио, да тога мјеста у Бранковићевој кроници нема. Оно је, дакле, уметнуто у »Родослов« руком студеничкога игумана Константина.

На томе основу, што причу о боју косовском, коју је познавао архимандрит Ј. Рајић, за коју је знао архимандрит студенички Константин, попуњујући њоме свој извод из кронике Бранковићеве — сам Бранковић, који је своју хронику писао 1698—1711, нити помиње, нити чим показује да је за њу знао — ја бих узео, да те приче у његово вријеме ни било није. Како пак добро осјећам, да само то није довољно јак разлог за моје тврђење, пожурићу се, да га и другим разлозима подупрем.

Прича сама, како већ у почетку овога одјелка поменух, показује, да је постала у доба, кад је народни језик јачи полет добијао. Ми јој, истина, првашњи облик не познајемо, али по свему,

што је у пријеписима, које имах пред очима, рекао бих, да јој је овај садашњи колорит у језику могао постати истом за вријеме борбе и мијешања међу руско-словенским и српско-словенским, дакле после 1721, а никако прије 1721. У то доба, кад се већи дио садашње Србије налазио под аустријском влашћу, пада и радња познатог Гаврила Стефановића (1745—1755), који је писао чистијим српским језиком¹ него многи познији књижевници, пошто је руско-словенски већ мах презео и силнији уплив стекао. У то доба пада јача радња на школама, коју сам посвједочио извјештајем о букварима за Србе од 1727—1734, штампаним у »Гласнику« XLVI. У то вријеме су се у Србији и неки манастири почели подизати и обнављати. У то вријеме је, по свој прилици, постао и познати летописац трonoшки. У то вријеме се у опће мора стављати почетак новијега српског књижевног и просвјетно-школског жи-

¹ Види у мојим *Примерима књижевности и језика старија и српскословенскога*. Биоград 1877, 141—164.

вота; и ми још нијесмо ни у главним цртама познали покрет, који се у то вријеме морао развити међу народом српским. У то вријеме се први пут и у литератури и у језику и у навикама и у свезама и у управи почело ломити са старим традицијама; тада су се најприје почели хватати нови правци. И мени се то доба и са тих узрока чини као најподесније да буде психолошка средина, из које је могућно изнићи дјелу као што је ова прича о боју косовском, црпена само из народних традиција. Пошто ће пак сад сам текст бити приступнији нашим испитиваоцима него што је могао бити по издању П. Лавровскога, могућно је надати се, да ће се и питања, која сам ја овдје додирнуо, моћи јасније расправити.

III

Издање, које се овдје штампа, уредио сам овако.

Сви рукописи, које сам ја имао на расположењу, могу се поређати по већем или мањем руско-словенском упливу, којему писци подлијегаху. Најјаче се тај уплив види у тексту Српскога ученога дружтва бр. 30, који је наштампао П. Лавровски. На противној пак страни, најмање је упливу руско-словенском подлегао и најчистијим је народним језиком писан рукопис Лаза Васића, који сам у прегледу рукописа под 6 потање описао. Како сам само та два рукописа имао у цјелини, то ми се лако било одлучити, да изберем за основу рукопис Лаза Васића, ма да би тексту његовом још много којешта ваљало пожељети. С тога ћу овдје у

кратко казати особине, којима се одликује рукопис Лаза Васића.

Он је писан неком брзописном ћирилицом, која је највише налик на босанску. Слова њ, ђ, ы нема он никако; љ му долази веома ријетко на крајевима ријечи; оу нема никад, већ пише увијек ѝ; слово ћ пише у вриједности ђ доста често, а мјесто гласа ћ обично му је, по сарајевском говору ч, које му опет долази и у вриједности џ мјесто ђ по истоме говору; њ долази често, каткад мјесто сама њ — ња, те изгледа, да је Лазо Васић њ узимао који пут у вриједности ј. Довољно, да све у писца показује стару традицију, недотакнуту тада новом руско-словенском науком. Преписујући, ја сам сав његов начин писања чувао, замијенив ѝ — данашњим у, ставив на мјесто ч — ћ гдје год оно прво као ово друго читати треба, и по гдјегдје исправив што је очевидна погрешка пера.

Но како је текст сам, или погрешком преписаочевом, или по нетачности онога текста, који је он пред собом имао,

пун празнина и искварена смисла, то сам гледао, да томе помогнем, упоредив текст Лаза Васића са још којим рукописом. Како је њему по свему најближи текст, који ми дође до руке пријатељском услужношћу епископа бочно-каторско-дубровачког, преосвећенога г. Герасима, то сам тај текст, колико га има, и употребио. Томе тексту, који сам у опису рукописа под 8 прегледао, дадох знак *K*. Што је у главном тексту међу угластим заградама [], тога текст *K* нема, а што је међу округлим заградама () у главни текст без икаква знака уметнуто, оно је узето из тога *K* текста. Гдје је у главноме тексту што штампано курсивом, то је било посве неразумљиво, па је исправљено помоћу *K* текста. Одакле је нестало текста *K*, посао сам на исти начин наставио текстом Стефана Марковића магистра из Фоче, горе под 7 описаним, одредив томе тексту знак *A*. На пошљетку сам употребио и рукопис Српског ученог друштва бр. 30 издани од П. Лавровскога, пошто је и он цио, и

доста добро писан. Из њега сам биље-
жио варијанте и уметао уметке, обиље-
жив обоје увијек знаком Ц.

Овакијем је начином постало издање,
које, ако и не показује округао и пот-
пун облик овога дјела, каквога оно,
може бити, ни у почетку имало није,
опет ће, надам се, бити у стању да ука-
же онолико инструкције, колико треба
нашој литерарној хисторији.

*Повесѣи оѣ жиѣиѣ кнеза Лазара
и неѣова воѣводе Милоша Обилиѣа
и остѣале срѣске све ѣосѣоде кои
биѣу на ѣолу Косову¹*

Самодржавац царь² кнезь³ Лазарь
биеше отачаства рода [и] племенита и
нарочита, од благородни⁴ родитела оца
и матере, и вазраста⁵ [му] биѣше⁶ лета
18; (и) вадаше га родители [му] само-

¹ К. Житие кнеза Лазара и войводе Милоша Кобилиѣа и
остале срѣске госпoде повести, иже биѣѣ на Косову. Ц.
Житѣв цара Лазара. ² К. самодрѣаць ³ Ц. самодерѣеѣъ
великѣй кнезь. ⁴ К. благородниѣ. ⁵ Ц. егда. ⁶ К. биѣше.

државцу цару Стефану сину крала Дечанскога, да служи ему ради неговѣ крепости⁷ и доброте (и храбрости). И *бисѣѣ*⁸ поставлень отъ цара први ва полатѣ царевѣ, по том по заповиѣди⁹ самодержаваць царь Стеванъ даде ему свою сародницу, госпођу Милицу, кѣр¹⁰ Юга Богдановића. И, по малу времену прѣстави се царь Степанъ¹¹. По тому поставише Юроша¹² сина царева на царство негово, господара Срблѣмъ. А ва то време наступи на царство Юрошево краль Вукашинъ Мрначевић¹³ и Углѣша деспоть и Гоико воивода¹⁴, и убише¹⁵ цара Юроша¹⁶ у лову¹⁷. Богъ виће нину¹⁸ неправду, и они брзо ту чашу попише отъ Турака, на Марици води¹⁹, [брзо] им Турци главе осекоше, и (све) воинство нино (изгубише), от Турака (погублени бише усто) илада воиске (Мрнавчића погибе

⁷ К. кротости. ⁸ К. бистъ али йослије поставлень. ⁹ Ц. вѣдѣвъ царь его крѣпость и крабрость. ¹⁰ К. даштер.
¹¹ К. Стефанъ храбри. ¹² К. малога Уроша. ¹³ К. Мрнавчићъ. ¹⁴ К. воевода. ¹⁵ К. юбише. ¹⁶ К. Уроша малога.
¹⁷ К. ва лове Ц. има још: Декремвриа в. день, сербскои земли велико зло сотворише. ¹⁸ К. нихъ. ¹⁹ К. на Марици риѣци близу Црномена. Ц. и онде сѣ сва три врата Мрнавчевича погинѣла на Марицинъ рецѣ близъ Чернога Камена.

тако истомъ по заповиеди божиои), мало неки праведни осташе, а они судъ божи приеше за лукавство и неправду, за што свога господара убише. Сва браћа²⁰ Мрлачевића на тому бою погибоше. И краљ Вукашинъ имаше три сина: Марка и Андрию и Костантина²¹. (Марко синъ крала Вукашина, и Костадинъ Жегликовацъ, синъ воеводе Деијана и Драгашъ), те три (велике) воиводе одбегоше од србске госпode²², да и не погубе поради Вукашина оца своего, (и. отбегоше у турску земљу) и паки воеваше на Ришћане турскому цару Мурату²³ (и оударише на сербскіи логоръ, и тогда сва три погибоше повелѣніимъ божиимъ). И паки по гибели Мрначевича (промисломъ божиимъ) поставише кнеза Лазара на престолъ србски са благословениемъ четири патриара (васеленска и васего сабора) србскаго. И тако кнезь Лазаръ *бисѣ* господинъ Срблемъ, и пребиваше у свакои правди у правоме суду²⁴. Има-

²⁰ К. сва три брата Мрнавчића. ²¹ К. Дмитра. ²² К. војске и госпode. И. земље војски се. ²³ И. Базантѣ. ²⁴ К. у свакому добру чину и мисли и правди и правомъ суду колико ико тако могаше.

ше око милостиво, руци податливе (ка) васакому човеку. Имадиаше сина три: Стевана деспота и Лазара и Вуика,²⁵ и двие²⁶ кћери: прво кћи Мара, прона- речена Видосава, која би дата за Вука Бранковића, друга²⁷ кћи Ела, која бисть дата за Милоша Обилића.

У то вриеме (славни) кнезь Лазарь (ц. изъ лова) ездияше коне са своимь двиема зетовима ка своему [биелу] двору, а то гледаю двие кћери²⁸ Лазара с висока чардака.²⁹ Видосава говори другами³⁰ [и сестри Ели]: видите ли сада чуда, како мои отаць кнез Лазарь ездн кона, з десну страну Милош Обилићъ с лиеву страну Вукъ Бранковићъ.³¹ Ела нои [таино] говори: моя драга и премила сестрице, да не зна³² нашъ кнезь Лазарь Милоша добра юнака и паметъ негову и вриедности негове, не би га метао з десне стране

²⁵ К. само: имаше зла сина Стевана, дашти три, али се у *йексѣу* не *йомиѣ* више од *двѣѣ* кћери. Ц. именује *йреѣѣ* сина Вуком. ²⁶ Ц. пѣть, али ни он *свиѣх* *йѣѣ* не именује. ²⁷ К. ватора. ²⁸ К. даштери. ²⁹ К. високие чардака. ³⁰ К. другама. ³¹ Ц. видите ли дивна чуда, гдѣ Ковилићъ кона ездн отъ десне стране оца мого Лазара, а Вукъ Бранковићъ съ леве стране ездн. ³² К. не види.

да кона ездѣ.³³ Када то чу Видосава, поскочи како охола девица, и удари е, свою сестру Елу, рукомъ уз образъ, на руци ои прстенови (златни) потонуше Ели у лице. Окваси се леви образъ³⁴, удари ои крвца низ прси. И у та часъ (славни) кнезь Лазаръ са своимъ двиема зетовима ка своему биелу двору коне доездише. Ела крвава пред дворе изиде, Милошу добра кона примаше, а лице крваво пешкиромъ³⁵ сакриваше. Милошъ виђе Елу краву, и рече: што (ти) е, Ело, лице крваво? (Она нему све право каза), како е сестра убила³⁶. Милошъ из срца уздану, и узе Вука Бранковића за руку, те га далеко од двора одведе, и рече му: карай, брате, виерницу твою, олу Видосаву, да не говори злие риечи, да не зове поглавица луди ориатима³⁷; ако е ти нећеш карати, богом ти се (тешко) кунемъ и (витешкомъ) моомъ десницомъ, када будемо (ц. у путу) ездечи³⁸ на конма на поле Косо-

³³ К. има обрнуто, Милош му је с лијебе а Вук с десне сѣране, али је то очевидан кварез. ³⁴ Ц. кровъ низъ образъ потече. ³⁵ К. убрусомъ. ³⁶ Ц. ударил. ³⁷ Ц. поглавите люде ориатомъ. ³⁸ К. ездити.

во*, а ћу тебе узети за појас, тере те о седла немилостиво (ц. изметути), руком ћу те руци мојој испот кона додавати, како но вук вуку џане³⁹ кад додае, пак ћу тобом ударити о камен, (и о земљу), како оно гладнъ орао жабом крначом⁴⁰, однијећу те у мојој десници каконо рти зеца пред ловцима, и дароваћу те виерници твојој олој Видосави или жива или мртва, за што она учини моју матеръ кобиломъ; нека свак зна (што учини Обилић Милошъ, и нека сваки зна) и чуе и види, да ниесам Милош Кобилић него Обилић и прави храбри дечић. До то се доба зва Милош Обилић, а о то доба⁴¹ Кобилић, (ц. име му се предеде, како се едина речъ рече) за што една женска глава ола изустити.

И тако Бранковић те страшне риечи од Милоша, (од страха ублиеће), душа му се заседе, проговорити не може. А то му Милош све говораше⁴², али на неџа зле воле имадиџаше и веће му не

* Ц. нема ѿрију ѿоследних ријечи. ³⁹ К. џагнећу главу. Ц. како вукъ џагнѣ, доклеџа не растверне. ⁴⁰ К. корначомъ. ⁴¹ К. по томъ доба. ⁴² К. и по то доба.

помену, него га пусти у свое дворе, а Милошъ пође иош славнога кнеза Лазара⁴³.

Али му отиде лукави Вук Бранкович на Милоша врло лагати и лажу (износити, с којомъ ће) сву србску госпoду изгубити⁴⁴. Поче кнезу Лазару говорити: дркћем како прут, мртви ме знои попаде како се чуе, кои ти се гласъ носи за Милошемъ Кобилићемъ, да ће ти (неверу учинити) на пољу Косову, кад будеш с царемъ бои бити. Кнезь Лазаръ говори: мучи, Вуче, (ц. мукомъ се замук'о), кто ту лажу изнесе, Милошъ (с) мои штит перни, и у нему стои сва моја снага и крепость, Милош ће оставити спомень у виекъ на полу Косову докле се зову разтрузи⁴⁵, (ц. Лазаръ тому пророчествова. О јадниі Милошу, да ти е садъ бити на збору, да чуешъ, што око тебе лажливіи Вукъ плете и лажне ріечи износи, пакъ онъ самъ да утече).

⁴³ К. има ѝрикладније: А Милошъ у своју войску оде и верно свога господара служаше. ⁴⁴ К. поклати. ⁴⁵ К. растоци.

И у то поче кнегина Милица говори-
ти⁴⁶: господине кнеже Лазаре, видимь,
да оћешь поћи на поле Косово, али с'
мало устави з господомь⁴⁷, докле ви-
дишь, оће ли што бити истина од Ми-
лошеве невере. Кнез Лазарь говори:
госпођо Милица, не би ти се садь уста-
вио, да се не би никадь вратио с пола
Косова. Тадаи му госпођа Милица го-
вори: а ти поћи⁴⁸ с Богомь, господине
мои, него те иоште жельно молимь, како
мога⁴⁹ господара, испуни мени волу
за лубав нашу, тако ти завета, кои е
међу нами, што верни мужеви даю
вернимь женамь, (и тако ти рода, кога
сам съ тобомь родила, и тако твоја вои-
ска здраво одила; *ц.* немой ми украти-
ти, што ћу ти просити), немой ме уко-
рити, што ћу ти говорити, немой ми
деветь браће у бои водити, немой ме
жалосно⁵⁰ уцвиелити, немой (ми учи-
нити) да погине колено [срца] Юга
Богдановића. Кнезь Лазарь Милице
говори: за то ти, Милице госпођо, не

⁴⁶ К. Они дань утече едань женски глась кнезу Лазару
говорити. ⁴⁷ К. са свомь твоимь войскомь. ⁴⁸ К. оди
мјесто ходи. ⁴⁹ К. свога. ⁵⁰ К. жестоко.

могу испунити вољу твоју, за што у твоои браћи стои сва моа снага, та копла сломи(ти) се не могу; тако се о дице Юговича беседи, да и царь турски од ни стра има, вреднаа су твоа браћа бои бити, него да се скупи сва земла србска. Тадаи му се Милица са сузами поклони и рече: тако ти Богъ твою државу сачувао и здраво, а ти ми ед-нога браца од заклетве сестрици⁵¹ остави за милошту, нека се старца Юга појаса честитого остане крви и колена и гласа на овоме крају, и да знашъ, господине кнеже Лазаре, теби данасъ Милица пророкуе, данас тебе царева сила тоуле⁵². Кнезь Лазарь Милицу разговара: госпођу Милице, срамота би било твому брату од мое воиске остати, рекли би воиници: од ни ни юнака нити е од юнака. Пакъ кнезь Лазарь рече: з богомъ остани, Милице госпођо, сузе ми твое срдце стриеламъ обранаву. Пак кнез Лазарь на кона своего усиде, и воиску своию обрати на поле Косово.

⁵¹ Ц. сестри за милошту. ⁵² К. похилуе. Ц. мјесѣо ѿоја: да од те воиске мало не остати.

И по наипослие од двора свога отиде (и поле Косово обисъде и вече се не врати кнезь Лазарь ис пола Косова). И посла кнезь Лазарь Милана Топличанина, да уоди воиску и силу цара Мурата; и тамо постава много дана, докле уоди воиску и силу цареву. Сви га плакау и веће му се никад у виек (не надаху Србли, и Вукъ) Бранковичъ отиде кнезу Лазару (*и. сердно*) говорити и лажу износити на Милоша [лагати]. (*и. Господинъ рече: мучи, Вуче, не проговорио. Онда Вукъ рече: нека се чини приевара — а то кнезу криюћи говори, да га нико не чуие*) с Милошем послуе Миланъ Топличанинъ и Ивацъ) Косанчић и воивода Милошъ Обиличъ, твое златно узглавље; те три воиводе от тебе оће одбећи на поле Косово, цару турскому предати се, а тебе издати, а ну паметуи, оће ли овако бити; нека ти е знати, каде се Милан (Топличанинъ амо) поврати от табора⁵³ царева, и к нама доће⁵⁴, Милош ће га сусрести, и

⁵³ К. воиске. ⁵⁴ Ц. и каде буде близу нашега логора.

научиће га, како ће говорити у воисци нашој, за што знадишаше лукави и неверни Вук Бранковић, да ће Милош световати Милана Топличанина, да ослободи воиску, да се воиска не смути. Кад се Милан (Топличанин) поврати от табора царева, кад га згледа Вук Бранковић, отиде кнезу Лазару говорити: ну погледаи, господине кнеже Лазаре, е ли истина, што сам ти говорио, оће ли Милош срести Милана, те ће га световати, како ће теби говорити. И тако србска воиска стојаше и Милана желно чекаше, а Милан пре том кона ездаше. Милош га сrete, ш ним се весело полуби, а то гледаше славни кнез Лазар, уздану и верова неверному Вуку Бранковићу. Вук кнезу по-таино⁵⁵ говори: сада ти га лиепо свитуете, како ће теби говорити, паметуј, оће ли овако бити. Кад се Милош с Миланом поздрави, пак се питаше за цара Мурата, Милан Милошу говори: не умием ти, брате Милошу, казати силу цара Мурата (ни срцем) преброити;

⁵⁵ К. подмукло.

колико е од круга и биела камена стра-
номъ до пута пакъ до црнога дриена,
све е конь до кона, юнакъ до юнака⁵⁶,
веруи ми, мои брате, то е страшно по-
гледати, ту ние нигде пола, гди ние
турска копла земли пободена, како е
поле барваацима оћевено, када и стану
витрови гибати, страота е, мои брате,
гледати, рек'о би лузи су зелени из
нова израсли, чадори се биеле далеко
како снегови (како но сниеъ насредъ
земле). Ту Милош одговара: Милане,
брате мои, за то те братимим и кумим
Богомъ великиемъ⁵⁷, то немой тамо ка-
зивати славному кнезу Лазару ни воис-
ци нашої, ер ће се наша господа при-
пасти⁵⁸ и воиска наша, а знамо цареву
силу и *неїове райи*, а нами⁵⁹ су и ра-
бри витезови, кои ће Турци познати,
(супротиво цара Мурата вреданъ самъ
ударити), него ако ћешъ да *їлабе їои*
воисци доћешъ, овако реци на сабору
србскому господи: велика е броѡа тур-
ска воиска, али ние од боѡ, ниће ту ю-

⁵⁶ К. све то е прекрила сила царева. ⁵⁷ К. велициемъ.
⁵⁸ К. препанути. ⁵⁹ К. и ѡмо су.

нака, све су сараори⁶⁰ и сиромаси и занатлије⁶¹ и ачамие и будалине, истом иду да се лебомъ ране, нити ко ние у крепости. То Миланъ Топличанинъ рече онием наукомъ⁶², како га е Милош научио, и на ти гласъ сва господа србска, мала и велика, весело осташе. Милошъ Обиличъ *кад чу ѿо, ѿоће бесело иїрайи*, а ову песму пиваше:⁶³ »Боже, ти ми (се) даи за веру ристѣнску Бога молити и за цркве боже крвѣ свою проливати, ви Турци есте (за) Милоша слушали, али му ниесте саблѣ кушали ни обиодили; а тако ми сабле и кона и мое главе и живота, вићећете саблѣ и снагу мою, кад будемо тамо к вами бои

⁶⁰ К. саори. ⁶¹ Ц. ма још: кулѣнѣ и алѣѣ и шерѣтѣри. ⁶² К. има ову реченицу ойишѣрно и овако: сва господа србска съеди и тио бесѣде, да Милана виде, кое ли гласе носи. Када Милан доће, сви му ради бише како лету по злои зими, сви му руку давао и грлѣи ватау и за цара Мурата питаю. Топличанъ Миланъ одговара: господо и властѣли, велика е и сила турска, али не има него све сиромаси и занатлије и будалине и ѿѣамие, истомъ да има се рани и крува наести. *А ѿ има ову лијѣју ѿѿѣу ѿразнине, која се обдѣ осѣја:* То видише сва србска господа, гди се ни два сададоше и любезно полюбише. И кнез Лазарѣ видѣ и вѣрова Вуку Бранковићу. Миланъ ездеи доће србскомъ логору желно нѣга сви дочекаше, и ш нѣме се полюбише, и поздравлао се. ⁶³ К. овако: Сваколика србска господа глас осташе весело велики и мали у оре играио, Милошъ Кобилицѣ играше и врло весело, и ову песан поиваше.

бити, оставићу споменъ на полю Косову, оставићу каменъ⁶⁴, увiek знати ће се за велико чудо». Човекъ самъ себе прорече, и тако му се брзо стече. А то кнезу Лазару госпођа Милица прорече⁶⁵, која ладна водица у Крушевцу граду, све смутише двие кћери Лазареве, воду бистру смутише и сву србску госпoду и витезове и рабре подушише⁶⁶ и србску землу опустише и ристијанске (ц. цркве и манастире) порушише.

И то се згоди месеца Иуниѡа день .еі. видовъ данъ, бише кнезу Лазару крсно име, како му би сућено на неѡа погинути, лета от битиѡ 6807. И у очи крсноѡа имена згоди се вече субота, сазва кнезъ Лазаръ сву србску госпoду к себи на вечеру, (ц. и сѣдоше за трапезу) и самъ господињ на велики сто⁶⁷, пакъ старца таста Юѡа посади код себе з десне стране, а с лиеве стране Вука

⁶⁴ Ц. белегъ одъ камена. ⁶⁵ К. *обако*: а то кнезъ Лазаръ наиприе прорече, паке госпођа Милица нему прорече. ⁶⁶ К. *поклаше*. Ц. *има цю ѡај ѡасус обако*: А то самъ кнезъ Лазаръ прорече, које пређе госпoжа Милица видѣ отъ града Крушевца; две дштери бистру воду сѣ крвлю смешаше и сву србску госпoду у ню потопише *иѡд*. ⁶⁷ Ц. У столицу свою.

Бранковића, кои свиємь смрть справла
 лажомь неверно, пакь посади (Мусића
 Стевана за стол, крви ис колена чести-
 та, на гласу), пак Дамнана Шаиновића
 посади, Рисовину турскога (змаиѧ) и
 Вуксана⁶⁸ и рабре три лава (коино мно-
 го чудо имаио са оружиємь) и до ни
 Радону и Раду и [Богдана] Релицу
 Омрчевича⁶⁹ и Углешу (и Ђурицу
 много званого и Станишу⁷⁰) и Радивоѧ
 (коино мало дружине има на коние ка-
 да ми се бои бие), Орловича Марчи-
 на⁷¹, кои копле не носи, за што се
 срцемь не бои,⁷² Орлину и Ђурицу
 старца, Стоѧна Злопогледа⁷³, Югови-
 ча деветь браће кои у едно бивау и
 много Турком додиевау, (Живана и
 Ђурицу) Косиевчића, змаѧ (Петра),
 Матиѧша, Юга Павловића⁷⁴, Милана
 Топличанина, Ивана⁷⁵ Косанчића, змаѧ

⁶⁸ К. и Вукосава храброго, страшни огань. ⁶⁹ К. С. Омучевића. ⁷⁰ Ц. има Углѧшу много знаног старешину. ⁷¹ Ц. Маринка. ⁷² К. Марчинко охоли, коино копле не вади, што га срце не боли, самрти се нигда не бои. ⁷³ К. Орѧлина и Марлина и Ђурина Петра и Саина и старца Никлана, коино бе страха ходи, витеза Стоѧна страшне очи виде. Ц. има Миклена мјестѧ Никлана. Исиѧ рукойис има за бийѧза Сѧо-јана: страшны очию, кој е могао очима прострелити по .с. и по .д. ⁷⁴ К. Орловића. ⁷⁵ К. Ивца. Ц. има у реду јунака још Јосима и Павла Орловића.

огненога Милоша Обилића и сву силу осталу посади око Милоша. (ц. И сву госпoду кнезь за трапезу посадио, и три најболѣ воеводе доле у зачелю посадио, отъ Милана, да у ни гледи.) Тадаи му лиепо (инбени) Вук Бранковић ус колeно седе, на уо му говорећи: видиш ли, господине, оне три (велике) воиводе, што си доле у *дно сѣола* посадио, добро знаи, да тебе сутра на смрт справлаю, на полу Косову *Туркомъ* се оће предати (за што оће Турчина у напредакъ дворити а тебе на полу Косову *Туркомъ* предати; а ну паметуи, Лазаре, оће ли овако бити и тебе са земломъ саставити). А биваше сва воиска турска препала од воиске кнеза Лазара (и одъ храбрие) юнака и витезова на гласу, коие веће неће родити србска земла, а то све смути проклети Вук Бранковичъ, лажућ на Милоша и на остале юнаке (кои на вечери съ Лазаромъ биаху). И када све кнезь Лазар биеше у трпезу посадио, наче ти и за нимъ сва господа рукомъ брашна доватише, тому славному кнезу Лазару зла-

тань пеарь вина налише⁷⁶, сузе га по-
лише, на кога златан пеарь допаде, сту-
ден га знои попаде. Много држа чашу,
послони веће се на руку⁷⁷, пак се укиде
к земли, риечи не проговори. Сви кои
га вићеше, срце имь заболє, и сви се
зачудише, тако га вићеше, сваки жєла-
ше чути, шта ће бити. Кадаи се кнезь
од жалости разабра, подиже главу од
земле гори, едѡа риечи проговори⁷⁸
рече: господо моѡа, од када е постала
србска земла у нашої области, вазда е
стала вера у чєсти и у слави и у добро-
му⁷⁹, ал' ево се данас пробудила неѡе-
ра; од када самь то чуо, ѡзѡу велику
имамь на срцу, и тога се ради предь
колєно укидо, ер видимь да оће три
лаѡа од воиске мое одбећи, цару се
турскому предати⁸⁰, прѡо Ивань Ко-
санчићь⁸¹, и Милань Топличанинь и
ѡоивода Милошь, [мое десно крило].

⁷⁶ К. златну купу руина вина додадоше. ⁷⁷ К. држећи купу вина у руци наслони главу на колєно десно мучє. ⁷⁸ К. А Лазарь мислєћи лажи Бранковића и подиже Лазарь главу своју горьє, и погледа по господи и ѡѡеводамь кое околє стола сисѡаху, едѡа имь риечь проговори, и рече. ⁷⁹ К. вазда стала ѡьєрно и часно и у добромє послуху. ⁸⁰ К. и поѡи цару Мурату ѡѡєвати. ⁸¹ Ц. има убијєк Косанићь.

Ово ми криюћи казую, али не веруем (ц. и не знамъ) оће ли то бити истина, него се чудимъ од воиводе Ивана⁸², кога водимъ са собомъ за сокола, да ми њастриеба увати у љуту и разбие⁸³, сад ми срце студено, за што мислимъ он е и прие цара дворио, за то ми оће тамо одбећи, ама се чудим од кума мога Милана Топличанина вере и части, како се оће изневерити, у неџа се уздаю сва господа србска, он е крви племените (а соко е у срећи и у части, како е воиску цареву уодио, а сада ми се оће изневерити. А ти, воиводе моја Милошу, мое златно узлавле) ња тебе одабрахъ како сина, и кћер ти мою Видосаву дадо, коју држим, како цвиет на длану, и дадох њи сву мою воиску и воинство и у едно сугупи под руку твоју да си сердар⁸⁴ пред воискомъ, да за што губиш властъ (своју) без неволе, (а сада ми те кажу, да ми) се оћеш одврћи цару турскому и

⁸² К. Ивца Косанчића ⁸³ Ц. да ми фата Турке по Косову како яребице, каде у љото улети. ⁸⁴ Ц. везиръ.

мою воиску издати на полу Косову, то ми мое уши слушаю потаино, и то не веруемъ, оће ли бити истина. И коме ћу сад напити? Здрав ми си, слуго моѧа, Милошу, и буди веранъ вино пити, и не буди неверан, него прими све у даръ, и на дар ти златанъ пеаръ. Милошъ воивода итро скочи на ноге, и славному се кнезу Лазару лиепо поклони, и ста на мисли, што ће му одговорити. Кад му чаша до руке дође, кнезу се Лазару лиепо поклони и рече му⁸⁵: вала, господине кнеже Лазаре, на здравици што ми с' напио, али ти не вала на дару; што ми си даривао пеаромъ даривати⁸⁶, Крушевац ми стари биваше даривати, а сада ће ти вас пуст остати*, кад ћеш ме неверомъ уза се држати, а ето⁸⁷ ти невере кои ти ус колино седи, на уо ти беседи и лажу износи, да ти сву воиску смути⁸⁸, а ти му све веруешъ, докле своимъ очима видишъ, а ја сам ти у свему веран, тако ме вера не

⁸⁵ Ц. Докле му пеаръ у руке дође, попи Лазаръ ону чашу вина, наслужии пуну, те е даде воеводи Милошу. Милошъ нѣму срдито отговара. ⁸⁶ К. када си ме мислио с купомъ даривати. * Ц. свакојакъ ће ти и тако сви градови пусти остати. ⁸⁷ К. ото. ⁸⁸ Ц. Онъ ти е сву воиску смутио.

убила (и тако душу мою предъ Богомъ сахранио), а то ће сва воиска виђети очима и твоја и турска, и ти прие него умреш. Сутра е недела, видов дань (славни)⁸⁹, теби славно крсно име, ви-дићемо тко е вера, тко ли е невера; ља сутре идемъ у таборъ турски⁹⁰ и оћу убити цара Мурата и стаћу му ногом на грло по чадоромъ неговиемъ на сабору за истину мою, пак ћу натраг поћи (ве-ће не знамъ што ће бити, него ћу тако учинити).

То рече, пака на ноге скочи (како виаръ ветаръ), а за ними Миланъ Топличанинъ и Иванъ⁹¹ Косанчићъ с Ми-лошемъ поћоше под неговъ чаторъ и обећаше му се ш нимъ бити у воли и у неволи. Под чадоромъ седоше вино пи-ти, едан другога братити⁹², мало задри-емаше⁹³, даше конма зоб, и еднога доба усташе, поћоше коне седлати и лиепо оправу на ни метати, лиепо се они

⁸⁹ Ц. свети пророк Амосъ, зовемо Видовъ данъ. ⁹⁰ К. царев. ⁹¹ К. Иваць. ⁹² К. братимити. ⁹³ К. заспаше. Ц. још има: када се пробудише.

справише, и на се лиепу (гиздаву) оће-
ћу метнуше.

Кад се сакриваю ноћни⁹⁴ мрази и
даница са звездама, а сунце пусти траке
и светлостъ свою по земли, сва три се
на брою наћоше ездећи, према табору
цареву коне јашу. Идући три турске⁹⁵
страже вићеше три велика јунака, у
оправи се виде, оло езде коне. Упита-
ше цара еничари: патишау (у. хоћемо
ли) у табор пустити⁹⁶. Како цар чу,
(рече везиromъ: станите сви сада, они)
иду к нама предати се, *они* ће се турчи-
ти а нами ће од свега боле бити, од
свега ће ме зачути, посред табора пус-
тите, сва имъ воиска путь даите до мога
табора и чадора, све станите други уз
другога⁹⁷ с оружем (и берзо се справи-
те). Брзо се они справише, како царъ
заповиће, сва воиска, паше, беzi, како
кад се воиска бие. Ту се барјаци црве-
ни⁹⁸ отворише како ружица, сви се
Турци биаю оћели у лиепу оћећу, ер

⁹⁴ К. нотни. ⁹⁵ На оѡм се мјесѡу ѡрекида руко-
ѡис коѡорски. Оѡабде сам ѡрећене насѡавио са
мојим А рукоѡисом. ⁹⁶ А. Почеше цара питати: хоћемо
ли унћару патиша, у таборъ пустити? ⁹⁷ А. другъ уз дру-
га. ⁹⁸ А. цареви.

сваки отиѣше да види от туѣга места
 лиепие юнака и нине оѣеѣ.⁹⁹ По дале-
 ко от табора царева сретоше и чауши
 цареви, ово имъ рекоше: Здраво юна-
 ци, здраво дошли! *Тако и они ойїобори-*
ше и ꙗко се ручише, и ойїидоше ездеѣи и
юшїе нима чауши говоре: како сте, ка-
 ко ли (воиска борави и) Лазар с госпо-
 домъ¹⁰⁰, стое ли како весело юнаци и
 воиводе и банови и властители и вите-
 зи и делие Лазареве, како ли кнежеви
 брачници¹⁰¹? Милошъ одговара чау-
 шима: нашъ велики господинъ како
 га¹⁰² е вишни Богъ дао, он нам е здраво
 и весело, и сва му господа (стое здраво
 и весело), и воиска стои весело, оѣеве-
 на крепости божом и милости, велика е
 броѣа и велике ѣкости, главе и бези,
 брачници¹⁰³, делие, сви оде оло, те таи
 данъ чекаю, да се с вами ударе, да вас
 живе прождеру; тако су се на вас спра-
 вили, како но вук и орао и соко, веѣма
 него вук каде види ѣне, те га увати,
 оли ти соко кад види из облака кокоши

⁹⁹ *А само:* лиепе юнаке. ¹⁰⁰ *Ц.* и офицерїи ¹⁰¹ *А.* обрач-
 ници. ¹⁰² *А.* кога. ¹⁰³ *А.* берчници.

ди се играю, те озго удари те увати¹⁰⁴, а соко, када погледа юто голубина, што му е юто веће, то му е драже, за што су у неџа нокти богати: а ви, тужни Турци, аџамие, како мислите дочекати ниову силу на полу Косову? Чауши одговараю: веће него е истина, Милошу, што говоришь, то е наша велика жалость¹⁰⁵. За што то, Милошу, што кѣаше чинити отъ турске воиске, то ѣешъ от ваше, ерь сада идеш, Милошу, цару се предати, примиѣешъ од неџа велики¹⁰⁶ даръ, добро знаи, царъ и муктиа у бои не иду¹⁰⁷, добро да знаи, паше и беџи и кадис сваки кона џаше¹⁰⁸, да се бие, сеимени и брачници¹⁰⁹ и кулаклие¹¹⁰ и цареви перџаници и велике делие и чауши и велике булугбаше кои сваки кона џаше да се бие, и страшно то е све звиерием оѣвено, коже меѣдине страшно *свер-*

¹⁰⁴ А. теръ озго уддри у што и под'бие га. ¹⁰⁵ Ц. има обѣје овако: не говори више, него што си тео чинити, чини, ерь оѣешъ садъ отъ наше воиске добити. ¹⁰⁶ А. часть велику и даръ. ¹⁰⁷ А. иду. Ц. царъ и везиръ и мастіе и кадіе и софтіе и наитіе, и иншари сами они на бои не иду. ¹⁰⁸ Ц. добро ране ¹⁰⁹ Ц. берзоконици, али није сигурно, да је џа ријеч уџраво мјесіџо брачници. ¹¹⁰ А. колуглие.

шене и боли рисовина и крила орлова¹¹¹ при седлу прибивена, кад погледаш, рек'о би да змаи свр тебе лети, кои ништа не жели, него да се у бои бию, те таи дань чекаю да се ударе, да вас живе прождиру. Милош одговара чаушима: ви, Турци, не знате тужни, да вук сваку кожу дере, а месо потеже¹¹², а ће коже ние, ту и не дира¹¹³, ер му ние воле, а ор'о гће не наће¹¹⁴ пера, ту и не гледа, нити му е воле да ћера, а соко гди види њато голубова, ту се весели, што му е њато веће, то му е драже, за што су у неџа богати нокти. И с том беседом у табор царев доездише с едне стране, а з друге стране сва сила турска стојаше, коџа се много чућаше, како Милош Обилић¹¹⁵ су два друга здраво¹¹⁶ ездияше. Међу собом се оџирау кои ће брже¹¹⁷ приступити, да се нагледаю лиџпи витезова и нине оћеће (џ. и међу собомъ говорише: Боже милџи, да чудни џунака Лазареви). Кад пред цареви чадор доездише, ста-

¹¹¹ А. орлуџа. ¹¹² А. живо еде. II. ждере ¹¹³ А. ти-
че. ¹¹⁴ А. незгледа. ¹¹⁵ А. Кобилић. ¹¹⁶ А. гиздава.
¹¹⁷ А. ближе.

ше им паше коне примати. Милош им рече: (ние) у закону цареву, да паше ристаном добре коне примаю¹¹⁸. Тадаи Турци уступише. Ту наиприе Иван¹¹⁹ Косанчић кона одседе, и прими Милошева кона, а Милош поће под царев чадор, *ѿ*ак му о чадора брзо врата не отворише. Милош се расрди¹²⁰, натраг се поврати, те скоком скочи, до кона свога доскочи¹²¹. Кад сам цар виће таи Милошеви (скокъ) и сви Турци, свиу чудо обузе таи скок негов, а Милан Топличанин кона свога расрди. Милош му се *ѿ*ави: не труди, соколе, крила, чим ћеш лећети, мало почекаи, сад ћешъ у *ѿ*ато улећети (*ц.* али не знамъ оћешъ ли кнезу отлетити). Тадаи се цар Милошу *ѿ*ави, (и поће) ш нимъ говорити. Милош поће под чатор царев, и лепо му се поклони. Цар му рече: примићешъ, Милошу, сваки даръ од мене, еръ видимъ, да си се к мени преверио. Цар му пружи руку, да га полуби. Везир рече: не пружаи му ру-

¹¹⁸ Ц. не подноси нама, да вы наше конѣ примате. ¹¹⁹ А. Иванац. ¹²⁰ А. узазби. ¹²¹ Ц. има још: узенция се не превати.

ке, већ му ногу пружи, одному каури-
ну. Цар му пружи ногу, и рече: цели-
ваи ми, Милошу, ногу, и нога ће ти
властъ дати и част, (ер си садъ мои).
Сад му Милош рече: сваке сам ти слас-
ти богать у нашега славнога кнеза Ла-
зара, него оћу сад примити твои жи-
вотъ на даръ. И узе¹²² цара за ногу, и
потрже ноже, и распори га по прси, а
заборави му стати ногомъ на грло, како
се обећ'о, веће се обрати свому кону и
дружини. А то чауши цареви¹²³ реко-
ше: за што, Милошу, цара убодеш? Та-
даи се опет Милош поврати, и ста му
ногом на грло¹²⁴, и саблю цареву дова-
ти и номъ посиече¹²⁵ азнадаре и силив-
таре и лаве; свию стра обузе, и сви
сабле предадоше, а Милош натраг се
поврати, тере скоком поскочи, велико-
му чадору на врата доскочи, и другом
скочи, све теневе у чадора одкиде, тре-
том скочи, до своєга кона доскочи и на
кона скочи. То чудо веће очи да не
виде. Од луди, кое паше биваю, и

¹²² А. уфати. ¹²³ А. азнадаръ и силинстаръ. ¹²⁴ Ц. за
вратъ. ¹²⁵ А. има још: изнадаре. Ц. има мјесто тога велико-
га везира.

перјаници и кулаклие цареве и делие и чауши и спаие и еничари и сеимени, свию велики стра забуши од Милоша, а то ста вика от табора царева: за што, Милошу, цара убоде?

Тадаи се воиска узбуну и на ни навали. Када то чу Иванъ Косанчићъ, итро скочи како соко, наиприе буздованом еднога везира¹²⁶ довати и у главу уби га, пак саблу истрже и рече: на ови ли си ме (даръ), кнеже Лазаре, послао, да ти е виѣти, врши ли ти се вола твоја, (како Милошъ невѣрни данасъ губи Турке). Пак¹²⁷ ста маати саблом и руком десницом. Кое чудо ном чинаше и Турке гублаше? Пак за ним удри Милан Топличанин, и он саблу истрже, пак уздану, рече: да ти е, господине кнеже Лазаре, данас погледати, како смо ти невера ња и моја дружина, како губимо Турке смрти немилостивом по полу Косову, [како] змаи Милош скржута зубима: нека ви, Турци, знате Кобилића Милоша, како се к вама преве-

¹²⁶ Ц. Великогъ везира. ¹²⁷ А. И по полю Косову.

ри! Он наипослие у бои удари, за Иваном¹²⁸ и за Миланом и ни наиприе протече, за што саблом пута просиече, и пред нима не знадијаше се кона ни юнака, све на землу обарау. Куда се Милош обраћаше, свуда големъ сокак остајаше, на еднога замаиваше, по два по три к земли обараше, и сва воиска пред нима страшно бијаше и сву воиску три витеза смутише. И ево ти наиприе Ивана¹²⁹ Косанчића, погибе голем делија, која много Турком додија. Када то виђе витез Милош, луто га сузе полише, гди Иван погибе, а она два осташе на полу Косову сиекући Турке, и ето¹³⁰ ти и Милан погибе, рука му се десна осиече, крв га преузе, и глас рече: сада сам ти, кнеже Лазаре, неверан¹³¹, за што юнак десне руке неимамъ. (И ту Миланъ паде). Милош га виђе под конским ногама, срце га заболе, принеможе се, пак се у нему юначко срце заигра, и рече: ја мислимъ, мои брате Милане, вас за живота осве-

¹²⁸ А. Иванцемъ. ¹²⁹ А. Иванац. ¹³⁰ А. ото. ¹³¹ А. сад да ми ти е, кнеже Лазаре, виђети навјерна.

тити и многиємъ замиенити. И крв му удари на нос од велика ѧада. И кое чудо од то доба ста чинити и сабломъ Турке губити, (како му сабля у руци играше и ніомъ Турке губіяше), на едного замаиваше, по два по три к земли обараше. Витез Милош Милана и Ивана чудно освети, и многиємъ замиени. *Тада* и воиска турска од Милоша чудно бижаше и с пута се уклонаше, колико дале могаше. Нитко приступити не сміаше, кои виѧаше што Милошъ чинаше, и ништа му учинити не могау, за што на нему и на кону му оклопи биаю, и змаи Милошъ могаше из воиске турске излетити како но виар витар на поле Косово, и кнезу Лазару долеѧети. *Неїо кличе їласъ како женски:* о ви, Турци, тужни и манити, никако тога сокола без мриеже не можете уватити, него брже голе сабле прид неѧа меѧите и штите перне¹³² и копла вр'ом на землу обраѧайте, еда бисте како под ним кона посекли¹³³, за што е Милош и

¹³² А. перяне. ¹³³ А. еда се како посѣче под нима конь, за што сте слиепи, те не видите.

кон му у оклопу. Тадаи навали множество много, мали и велики, тиєм науком на Милоша навалише, и под ним кона посекоше, и паде витез Милошъ пот кона, и одскочи, и коплем се подслони, тридесет лаката земле прескочи, и другом скочи, четрестъ лаката земле прескочи, трећом скочи, копле се преломи, а Турци и сила многа навали на Милоша. А Милошъ друго не може, него се у руке (турске) предаде. Ту га Турци свезаше, и цару га жива подчадор доведоше, за што не бијаше Милош цара до смрти убио, како ће нихъ сила и остати.

Еничари, кои Милоша доведоше, и цару рекоше: и ево ти Милоша жива, твога крмника, устани, унђару, патишаху, стани му ногом на грло, или намъ заповиди, коом ћемо га смрти уморити. Цар рече: сваки господар своју смрт любви, оставитега жива код мене, а ви, паше и везири мои, сад (устаните и исправите се, и) ударите на табор кнеза Лазара прие него умремъ, нека ми е вићети у бою тко ће гинути, тко ли добивати, ерь мремъ.

И тако се у путъ сва воиска справи од тога сата, како царъ заповиѣ, бубневи ударише и велике борие, ту се барјаци црвени развише како ружица, паше, беи сви се у едно дигоше, брачници¹³⁴ и делие пред воискомъ и страшне кулуклие цареви¹³⁵ ударише на таборъ кнеза Лазара. А Лазаръ са свом¹³⁶ господом биваше у цркви светога Иована¹³⁷ на летурдии, а то страже Лазареви дотекоше, ту му казати: ево ти цара, удари на таборъ твои¹³⁸. Тадаи славни кнезь Лазаръ потече к табору (и. и рече: идите вришко, да се и ми оправимо). Ту Лазареви бубни ударише и велике борие. Каде се Србле с оружемъ састави(ше) у руци, викнуше како вуци, а неки рекоше: Милоша Кобилића, ни Ивана¹³⁹ Косанчића, ни Милана Топличанина овди ние, та три неверника одбегоше и цара на насъ подигоше. Вук Бранковић неверникъ рече: кнеже Лазаре, Турци (насъ)

¹³⁴ А. бр'чници. ¹³⁵ А. кулоглие и убијек ѿако. ¹³⁶ А. својом. ¹³⁷ Ц. светого Иоанна, греческаго закона. ¹³⁸ А. нашъ. ¹³⁹ А. Иванца.

околише, што не бежишь? Лазар му рече: мучи, Вуче, то неће вишни Богъ *дайти*, нити ћу ја бежати, ни конь мои, него реците: помози, Боже, Бога моли-ти и за цркве божие кровь свою про-ливати Риста ради. Пак се ударише с Турцима. Ту неверни Вук Бранковић издаде кнеза Лазара, и на приеко од неџа побеже су седамь¹⁴⁰ илада добрие юнака, а славни кнез Лазар на кона своџа узџа, и мач свои извади, и сву воиску прекрсти¹⁴¹, пак заусти: сад ударите, мои рабри србски витезови, да крв нашу не штедимо, да смртно тело не жалимо, да (смртию) живот наш одкупимо, да юнаштво данас све покажемо на полю Косову за православно веру ристџанску и за цркве божџе и за отаџанства¹⁴² наша, ако ли кои не луби милость божџиу и закон православни, нека бежи за бездушнимъ и неверниџм Вуком Бранковићџџм.

Ту славни кнез Лазаръ на Турке удари, и за нимъ сва господа србска, и

¹⁴⁰ Ц. десџтъ илада, и вџашџе тџ џдна хилада добри юнака и конџика. ¹⁴¹ А. крстообразно прекрсти. ¹⁴² А. отаџаство.

тако се *силно двие* воиске ударише. И та бои велики и толико звека оружия и конске силе и воиске од обадвие стране, воиске и витезова гроота и падана и плача луцкога од обе стране, колико се земла тресиаше од силе тешка боја и стриелана,¹⁴³ не видише земле од трупина мртвие по земли и ранение витезова и кона, у крви лежаху, а крв тециаше по разбоишту како риека. Ко би ту вриедност видио и ти юнака броја се не знадиаше, кои иопште ниесу умрли а у крви леже ранени под конскием ногама, кано дуга трава, када е ветар положи по полу. Сунце помрча крви. (ц. Тогда рече царъ Лазаръ: што се то учини саде отъ толики юнака и отъ нѣове вредности. Кадъ то чу старецъ Микленъ, напрѣд се показав пред свима юнацима, и поче Турке губити.) Ту старац Никола погиге, кои се пред свиєм утицаше; гди саблом замаиваше, по два по три к земли обараше и (ц. холи) Маринко, ту све юначство

¹⁴³ Ц. има одъ тешка праха и олова.

показа (и. и три оне главе врло су Туркомъ досадили, еръ су били юнации избрании, Радоня, Богданъ, кои су се заедно держали и верло су Туркомъ досаћивалии), Турака се не бојаше, ер о смрти не мишлаше. Юговича девет браће заедно у бою биаху, и браћа се заедно у бою држаху, и они много воиску и силу потрше, и тако сви погибоше у едно, Иван и Ћурица и воивода Стеван, Иван¹⁴⁴ и Радован и Гоико и Стојан и Петаръ,¹⁴⁵ све юнак до юнака под пером бои биау све юначство тадаи показаше, и широко поле у крви пливаше о тешке силе и бою. Ту првога пашу разбише до трага и тако могау сву воиску турску разбити, да не издаде Вук Бранковић са своом воиском, отиаху сву воиску осветити и поле Косово очистити.

И тако до полу дне добиваше србска воиска, и како полу дне прође, Турци добише, и жива кнеза Лазара уватише с неколико своие властителя, и свезана

¹⁴⁴ Ц. Паво. ¹⁴⁵ Ц. још има Јосіфа.

га цару доведоше под велики чадор, те му рекоше: воиска наша доби, и ево ти кнеза Лазара жива, прими га без мита на дар. Цар се подиже, те им рече: брзо три ступа начините од биела камена, те и метните, гди е Милош три пут скочио. Ту цар *зайовиће* заради свога имена: сад учините, да ми е очима вичети, пакъ ступ донесите од мермора и на нему писму учините: Милош цара овде уби, а сам себе изгуби, и учините гроб од мрамора камена и на нему писмо са златом учините: овди лежи царъ с Милошем напоре до; и кнезу Лазару писму учините са златом, пак кад ја умрем, Милошеву главу одсиеците, пак кнеза Лазара главу одсиеците, Милошеву главу метните код мое главе, а Лазареву главу под ноге мое. Тадаи Милош яви се цару: не тако, царе господине, мени не приликуе да моя глава ус твою главу стои, него кнеза Лазара главу врзите с царевом главом напоре до, а моя глава врзите под ноге кнеза Лазара, нека и по самрти служим Лазара. И тако цар осуди, како Милош рече.

Тадаи се кнез Лазар Милошу обрте и гласом желно рече: Милошу, што ово учини чудо што никад ние учинено до данас? Милош му рече: оно што но си урадио с Вуком Бранковићем, све си данас видио очима своим, ја ти ниесам ништа учинио, него сам савршио синоћни завет. И да си видио мене и мою дружину, како смо ти данас неверу учинили на полу Косову, да би ти било очима гледати како твоја три сокола размећу ноктима богатим и Турке губе по пољу Косову смрти немилостивом, нигда не би мого веровати, него да си очима видио. И да су ти сви били, како но ми троица, не би данас стајао и са мном у плачу, веће би рекао: три мое воиводе без узрока. А кнез Лазар одговара: блажена, Милошу, твоја десница и вера, у кои се, и блажена твоја крепост, која била вазда у моој области и милости, данас показа на пошаствию на полу Косову и цара Мурата уби, а сам себе и нас изгуби, и тебе ми ради, Милошу, Турци не дадоше прославити мое крсно име и весело учинити з гос-

подом србском, ти ми, Милошу, данас
 мому роду кралство погуби и покла сву
 мою браћу, ти поче бои бити с Турцима
 без нашега договора, ти цара уби и
 мени славно крсно име и за чудо уби, и
 не даде ми га прославити и весело учи-
 нити з господом моиомъ, него данас
 ранени уморени, не плачем мое смрти,
 него горко сада плачем, ерь данас све з
 господом изгуби на пољу Косову. О
 много гиздава и рабра моја браћа и
 србска господа, кралеви и банови и во-
 иводе и лаве соколове угинуће¹⁴⁶ и
 виерни и лиеви и рабри Юговића гће
 сте ми, мое перанице, како погибосте
 данас прид очима моим, вечно жалости
 на месту неке мое праве радости, кои
 веће неће никада родити србска земља.
 У писму ће се говорити¹⁴⁷, ние на зем-
 ли радости која се неће заминити жа-
 лости, ни силе, која се неће укинути.
 Пак кнез Лазар рече: Боже, Боже мои,
 када умрем, прими дух мои к тебе! То
 кнез Лазар наипосли изрече. У толико

¹⁴⁶ А. Угрићи. ¹⁴⁷ А. У писму говори.

цар умрие, Милошу витезу главу одсикоше, а кнезу Лазару говорити не дадоше, и нему главу одсекоше и у бунар¹⁴⁸ и у воду бацише. И таи дань сва србска земла погибе, и сила и юначство, изгибе на полу Косову србске воиске сто хилада, а турске сто и десет хилада¹⁴⁹, а уби Милош Кобилић и Иван Косанчић и Милан Топличанин десет хилада турске воиске.

Таи дан Милош цара уби. И од тога часа сташе Турци оло ходити и лиепе земље и кралства примати и пространити на све стране, и лиепе државе и градове и земље примише. Таи се дан љаднием Срблем крила обломише, таи дань сву господу изгубише и без главе остаде о другои господи, у *ѿорабоишїе-ние* поћоше.

Иза кнеза Лазара оста госпођа Милица са сином Стеваном и Вуком¹⁵⁰ и Лазаром, и съ петъ кћери: прво Видосава, која свима справи, друга Ела, која бистъ дата за Милоша Обилића, а

¹⁴⁸ А. буранъ. ¹⁴⁹ Ц. .СЛ. хиляда. ¹⁵⁰ А. Гоикомъ.

по смрти Милошевои удаде се за Баочу *Зећанина*, трећа бистъ дата цару Шишману бугарскому, (четвртаа бистъ дата [у] Угре за Целиша за Сревича, пета дата царю турскому. Ту конецъ житиу.)

СТОЈАН НОВАКОВИЋ О
ПРИЧИ О
БОЉУ КОСОВСКОМ
У ДРУГИМ СВОЈИМ
РАДОВИМА

1867. ГОДИНА

У потоњим споменицима наше књижевности старога периода долази *Прича о боју косовском* израђена на сву прилику или према некој народној поеми о томе или према појединим пјесмама и причама. Ствар је веома интересантна. Ја мислим да припада у почетак 18-ог или на крај 17-ог вијека, кад замријеше стихије старога српског социјалног уређења и живота, а с њима заједно и права црквенога књижевног језика; кад се на један пут свакоме отвораше поље за рад. Састав не може бити старији, јер народни језик и фразеологија његова са свијем гута оно мало црквенога. Од најстаријих пријеписа *Приче о боју косовском* један је у оном рукопису из кога је штампао г. Милорад Поповић Шапчанин *Раванички љеџојис*

(«Гласник» XX) и г. П. Срећковић »Родословије« *сербских цареј* («Гласник» XXI) а тај је писан опет око 1764; у мене има рукопис у ком је та прича, али непотпун, писан опет у пошљедњој четвртини прошлога вијека. Г. Љ. П. Ненадовић уступио ми је два рукописа, од којих у једном имају пријеписи од пјесама побожних, које као да ће бити из Далмације, за тијем Пјеснъ о дѣхана, опет рекао бих далматинска, и пријепис од Доситејеве Буквице, за који бих био вољан држати да је такође од оних што се шираху по Далмацији прошлога вијека; ни тај рукопис није цијел. Други је цијел и има на њему запис оваки: »знати се како писа Лазо Васич житие кнеза Лазара и негова Милоша и остали воевода на 1788 месеца Августа дна 15; знати се како Лазо дође на занат 1776«, врло ружно писано само не знамо гдје, а даље у књизи има нешто молитава и побожних записа; писац је био с југозападних страна нашега народа. Чуо сам да има још неки рукопис од овога саставка у Фрушкој Гори, а мој знанац поп

Лојанички из Шабачког Посавља г. Ж. Радоњић, јавља ми да је и он видио рукопис, у коме је прича о боју косовском, писан уставним писмом, свршен 1803. године. Да је и ту ова иста прича, видим по томе што се ту такође спомињу имена војвода који су били на Косову за вечером код кнеза Лазара, а то бива и у онима горе рукописима. Ево тих војвода: Југ Богдан, В. Бранковић, Ст. Мусић, Дам. Шаиновић, Вукосав храбри, Радоња, Богдан, Реља Омучевић, Угљеша много знани, Радивоје, Станиша, Оријан Марник, Ђурица, Петар, Јосиф Страцо, Миклен, Стојан страшних очију који је могао очима простијелити по 3-4 човјека, девет Југовића, Живан, Ђурица, Матијаш, Јосим, П. Орловић, М. Обилић, Милош и Иван. На пошљетку ћу споменути да је о овој причи говорио честити руски књижевник, харковски професор П. Лавровски, наштампавши и пропративши расправицом пријепис приче о боју косовском који се налази у библиотеци Српског ученог друштва бр. 30

за који се држи да је с краја XVII вијека (тако мисли и г. Лавровски). По томе би то био најстарији пријепис, али ја мислим да ће и тај тешко моћи припадати у XVII вијек. (Види Чтенія въ императорскомъ обществѣ исторіи и древностей россійскихъ при московскомъ университетѣ 1860. 2. Житіе царя Лазара.) Г. Лавровски није познавао више пријеписа, па ипак ево шта вели о постању спомињате приче: (следи текст на руском језику који је Новиковић цитирао и у расправи »Народна предања о боју косовском« на стр. 177 у »Старинама«)

Напомена у предговору *О обијем њјесмама у књизи Српске народне њјесме из Босне и Херцеговине*. Сакупио Богољуб Петрановић, Београд, 1867, стр. XV—XVIII.

1871. ГОДИНА

*Средњебековна белеѣрисѣика и ѣриѣо-
беѣке ходалѣце*

.....

Више овамо него у историјску књижевност ићи ће *Прича о боју косовском*,

састављена у позније доба према причама и пјесмама народним.

.....

Прича о боју косовском налази се у више рукописа, о чему види у мом предговору к издању Б. Петрановићевих »Српских народних пјесама из Босне и Херцеговине«, Београд, 1867. стр. XV. Без сумње је ова прича и оно што је издао Милош С. Милојевић 1871. под насловом »Битка косовска«; само је штета, што је његово издање израђено на онако ненаучним основама.

Историја српске књижевности. Друго са свим прерађено издање, Београд, 1871, стр. 102, 104.

1878. ГОДИНА

Сад ћу прећи још на један извор рукописне српске књижевности, који је г. Павићу остао са свим непознат. То је рукописна *Прича о боју на Косову*, коју је по рукопису Српског ученог друш-

тва бр. 30 штампао П. Лавровски у »Чтеніяма въ императорскомъ обществѣ исторіи и древностей россійскихъ при московскомъ университетѣ, 1860, 2«. За њу је знао Ј. Рајић, јер је помиње, и понешто из ње саопштава на ономе месту своје историје, где говори о косовскоме боју. Преписи, које ја познајем, нису старији од првих година друге половине прошлога века а има их доста. Њом се служио при опису битке косовске и писац Срећковићева »Родословія царей србскихъ« штампана у »Гласнику« XXI, које, по уверавању изврсног познаваоца ових ствари, поштованог г. И. Руварца, није ништа друго него рђав извод из познате хронике Ђурђа Бранковића — али сама хроника не показује, да је и Ђ. Бранковић ту Причу о боју косовском познавао. Она је дакле од онога у Родословије унесена, који га је по Бранковићу састављао. Прича дакле мучно може бити старија од треће и четврте десетине прошлога века (1720—40), а није ни млађа. Пошто је та прича пи-

сана чисто по народним песмама, то нам је она у стању показати стање косовских песама у првој трећини прошлога века. Она је дакле доста блиска времену, у које су и Дубровчани бележили своје преписе косовских народних песама.

Рукописна та прича има различита имена. Рукопис Српског ученог друштва бр. 30, којим се послужио И. Лавровски, носи наслов **Житіе царя Лазара**, један рукопис, преписиван у Сарајеву 1788. године, има наслов **Повести од житија кнеза Лазара и негових војводе Милоша Обилича и осталих српских све господех кои биаху на полѣ Косовѣ**. Један рукопис, који може бити из 1745, има наслов **Житие кнеза Лазара и војводе Милоша Ковилића и осталих српских господех повести**. Прича почиње оним, што је у Вуковој 32 песни II књ., где се пева, како је Лазар служио Душана, и како га је он оженио ћерком Југа Богдановића. За тим се казује, како су се Милошевица и Вуковица завидиле, гледајући од двора Лазарева, како кнез Лазар јаше к двору, метнувши

себи с десне стране Милоша Обилића, а с леве Вука Бранковића. Вуковица се томе зачуди, а Милошевица одговори: »да не зна наш кнез Лазар Милоша, добра јунака, и памет његову, и вриједност његову, не би га метао с десне стране да коња језди«. Охола Вуковица, чувши то, удари сестру руком по образу, тако да је окрвави. Тим поводом Милош одведе Вука на страну, преговори му, да обузда своју жену, и страшно му запрети, ако то не учини. Ипак Милош тога ради не имадијаше зле воље на Вука, али Вук почне на Милоша налагивати кнезу Лазару, који му испрва не вероваше. За овим се приповеда, како кнегиња Милица тражи од Лазара, да јој остави једног брата код двора, и шта јој на то кнез Лазар одговара. После тога казује се, како кнез Лазар шаље Милана Топличанина, да уходи турску војску.

Милан се враћа, Милош га сусреће и упућује, како треба да каже кнезу. Вук Бранковић, надајући се, да ће тако бити, још је раније кнезу Лазару обратио

пажњу на то, и чим види, да се побратими сусрећу и почињу разговор, улачује прилику, те се стара, да увери кнеза Лазара, како му је говорио истину о Милошеву шуровању с Турцима. За тим се описује вечера у кнеза Лазара, ређају се јунаци, који су ту били, и прича се здравица Лазарева и одговор Милошев. Сутра дан рано, лицем на Видов дан, пође Милош у турски табор. Уз пут се разговара с пратиоцима, хвалећи Србе с намером, да уплаши Турке; за тим долази убијање Мурата; за тим борба Милоша и његових побратима с Турцима. Милош најпоследне подлегне, што некакав женски глас научи Турке, како ће, побадајући копља, досадити Милошу. Бој, који одмах потом, почињу Турци, затиче кнеза Лазара на литурђији, Вук издаје, и на послетку се помиње виђење кнеза Лазара и Милоша Обилића под чадором цара турскога.¹

¹ Моје издање овога текста с расправом излази у »Staginata« X, 176—200.

Белешке ове ја сам навео поглавито с тим интересом, што су нам у њима као неки реферати о појединим косовским песмама из друге и последње трећине XV века (Јован Дука и Цријевић); с краја XVI века (М. Орбини); и из прве трећине XVIII века. Ти реферати при свој својој оскудности ипак показују стање косовскога круга у та три различита доба. Са свим је близу памети, да XV век, као сувише близак историји, није могао певати свађу Милоша Обилица с Вуком Бранковићем, и да је та песма постала позније као неки народни коментар догађају, којим се народ толико интересовао. Томе је потврда и што народне песме певају као самосталну тему заваду или убиство браће ради жена. Могло би се слободно узети, да се мешање историјске, песнички искићене грађе о косовским песмама, с осталим народним причама није могло почети много раније од XVI века. То нам посведочавају уз оба реферата о косовској песми из XV века и остали извори тога века, и наши и страни,

који о поменутој завади ништа не спомињу. Тај нам предмет из народне песме продире најпре у Орбинијеву историју, и видимо га у оба српска зборника, који приповедају народне песме о боју косовском, у Трношцу и у Причи о боју косовском. И доиста су истом у то доба, *кад је држава српска и сав сѣтари ред с њом већ њроѡао био*, могле постати песме с колоритом, који још и сад на њима видимо, с умешаном судбином, с пророштвима и певањем *о њроѡасѣи царсѣба*. Да је XVI век у нас онај, који је историјску причу испремећао с песничким смишљањем и старијом скаском, излази осим овога још и по мом кратком истраживању о Леђану граду песме о женидби Душановој у Archiv-у III, 123 и д. Тај окрет у народној појезији могао је лако друговати с распадом свеколикога старог друштвеног и државног стања српског народа, који се тога века изврши. Тада је сигурно и митско описивање Милошева јунаштва ушло у старије народне песме, тада су одломци прича о некак-

вом старијем српском или словенском Херкулу почели купити се и око Милоша Обилића. И све ми се чини, да су у то доба ударени основи оној народној појезији, која је нама и данас позната, јер промене, које су после настајале, нису могле бити толико знатне и замашне колико је била ова. У ово тек доба косовске су песме добиле ширину, коју већ видимо у тексту Орбинијеву и у рукописној Причи о боју косовском. Овом стадију припадају и оне песме, што су у Дубровнику на хартију похватане. Све оне дакле представљају другу фазу живљења косовских песама. У овој другој фази чисто историјске песме прве фазе умножене су народним тумачењем главног узрока догађаја, и помешале су се са старијом песничком грађом, с веровањима, или, ако хоћемо, с митологијским представама народним. Косовски круг народних песама није се по том даље развијао; он се у тој фази консервисао и до нашега времена, али већ не потпуно. Приповетка је почела бледети, појединости су исто-

ријске мало по мало народу из памети ишчезле, те отуда већ ни почетак нашега века није познавао песму о свађи Милоша Обилића с Вуком, коју је још Качић, у првој половини прошлога века, морао негде у народу слушати, пошто му је план и замишљај песме скроз народни. Тога ради се, мислим, и бој не пева, јер су и његове појединости сувише мало пластичне и сувише мало око једног лица концентрисане, да би их народ могао запамтити. Међу тим су у доброј памети остале све типске личности, сви крупни догађаји и пластичне сцене, које је лако било као теме за песме памтити. На послетку с погледом на главно питање, је ли постала једна песма о косовском боју, или их је постало више, овај преглед грађе такође одсудно сведочи против мишљења г. Павићева. Самосталне песме о споредним догађајима постале су и живеле засебно; средишња песма о самом боју била је испрва у разним облицима и начинима, али краћа и ближа историји, а позније се, с почетком XVI века,

раширила у садашњу косовску појезију. У то исто доба и самосталне су песме нешто препеване по тадашњим назорима, нешто и умножене новима, као н. пр. песмом о свађи Милоша Обилића с Вуком Бранковићем.

Српске народне њесме о боју на Косову, »Годишњица Николе Чупића«, 1878, књ. II, стр. 142—146.

1906. ГОДИНА

★ ★ ★

Сама идеја о састављању народних песама и предања у једноставан склоп има већ дужу историју. Она је истицала из историчке потребе да се исприча тај догађај, и према укусу лица или времена, народна су предања, свакоме на руци, у толико више служила као извор у колико је мање било на руци правих историјских извора.

Косовски бој сам по себи не заузима у историји српских земаља онолико место колики му је звук. А звук је тај одмах од првога дана постао тако вели-

ки и начинио се заметком будућега поетскога стварања ванредним догађајем, што су у том боју погинула оба цара и што је султана Мурата убио српски витез Милош Обилић. Чим је догађај мало уступио у прошлост, њега је обухватила поезија. Већ XV века, а може бити и раније постале су песме у којима се певало чудно дело Милошево. Одмах се почело певати да је побуда тога дела у томе што је Милош од некога своме господару опаднут. Омиљени научник с двора деспота Стефана, Константин Философ, у биографији деспотовој, писаној 1431 — дакле само 42 године после боја косовскога — у положају да добро буде извештен, овако пише о косовском боју. »Уста, на име, кнез Лазар и пође на Турке. Бој се догоди на месту које се зове Косово, и би овако. Војни људи су наступали један против другога са својим заставама. А беше неки веома одличан племић (Милош) којјега су завидљивци били опали господару као да ће неверу учинити. И он, да би посведочио и верност и ју-

наштво, избере згодно време и залети се на самог великог начелника (турско-га), начинивши се као да је бегунац. Пут му се отвори, и кад је био близу, залети се и сатера мач у тога самог охолог и страшног самодришца (султана). Ту и он сам падне од Турака. И у први мах покажу се јачи они што су били с Лазарем, и победа се приви на њихову страну. Али не беше то време избављења. С тога у том истом боју одоли на послетку син убијенога цара, јер је Бог тако попустио, те да се и онај великан (кнез Лазар) и они што су с њим били увенчају венцем мученичким. И шта је било по том? Блажени се оконча сечењем главе, а његови мили другови примише смрт истим начином пре њега, молећи му се што су могли лепше, да они сврше пре њега, те да његову смрт очима не гледају.»¹

Та српска прича, стављена на хартију око 1431. године и аутентична колико год може бити, заметак је и језгро целе косовске епопеје. У њој су и све

¹ Издање В. Јагића у «Гласнику» XLII, 261.

главне побуде њезине. Знатно је да у њој нема спомена о Вука Бранковића издаји. Ако би се рекло да је то зато што је тада у Србији владао његов син Ђурађ, одговорити би се могло да се косовски бој певао још онда по свима српским земљама, а Вук над свима владао није. Осим тога, тако прича и византијски историк Јован Дука, који је писао после 1463, а тако и Дубровчанин Цријевић (Церва, Туберо 1455—1527) по изворима из народа који су у његово време били на расположењу.¹ Српски писац са самог краја XV века, којег су Турци при узећу Новог Брда (1454) као младића заробили и у јањичаре одвели, прича у главnome овако исто, само додаје да се на Косову с кнезом Лазарем нису борили сви подједнако, него да су неки »гледали кроз прсте«, те да је »због те невере, зависти и неслоге неваљалих и неверних људи била изгубљена косовска битка«. Али ни М. Константиновић, који је ово

¹ »Годишњица Николе Чупића« II, 137.

стављао на хартију негде око 1499, не помиње Вука Бранковића као издајника, а о њему говори одмах за тим, без икаква знака сумње.¹

Није могућно данас прокљувити каквим је начином и како уз косовску епопеју прирасла мисао о издаји Вука Бранковића на Косову. Ако је та мисао прионула уз епопеју истом XVI века, у које се време хватају њени спомени у изворима, занимљиво би питање искрсло откуда баш у XVI веку, тако позно, да се истакне баш то име а нико је друго? Излазило би да су свакојако неки узроци још у XV веку уврзли име Бранковића као издајника у ту причу. Ми смо некада помишљали на династичку борбу међу Бранковићима и Лазаревићима на крају XIV и у почетку XV века (до 1413). Ну ни томе нема ни трага ни потврде у писаним изворима.

Довољно да XVI век уноси у косовску епопеју и тај елеменат. Италијански преводник Дуке, за којег се не зна

¹ »Гласник« XVIII, 77—79.

када је радио свој превод, али који не може бити старији од XV века,¹ не преводи о боју косовском Дукиних речи, него излаже косовску причу на талијанском са свим другојачије него Дука на грчком. Он већ зна за издајника; назива га Драгосаво Пробисцио (Драгослав Пробић или Пробиш), и говори да се од свога господара кнеза Лазара одметнуо и оружје окренуо против своје браће хришћана.²

Од XVI века у напредак развио се косовски еп с тим уметком о издаји. Издаја је, на послетку, коначно прионула уз име Вука Бранковића незнано по каквим узроцима. И пошто је издаји повод био у суревњивости коју овлашћено напомиње и најстарија прича Константина Философа, XVI је век, као нов додатак, утврдио ту суревњивост међу Вуком Бранковићем и Милошем Обилићем. Последњи прираштај косовском епу биће онај о узроку те су-

¹ Др Ф. Рачки, «Rad» XCVII, 42 помиње да се талијански превод Дуке може ставити на крај XV или у почетак XVI века, и да га је радио какав Дубровчанин или Далматинац.

² Corpus script. byz. Ducas, Bonnae, 1824, стр. 354.

ревњивости у размирици двеју кћери Лазаревих, Вуковице и Милошевице. Тако су се до краја XVI века развили сви елементи косовске епопеје, и то лагано, и мало по мало. Пошто причање М. Орбинија, издано на свет 1601. године, закорачује у XVI век с пуним обликом косовске епопеје, и пошто је извесно по горе поменутих писаним споменима да је иста епопеја у XV веку била ужа, другојачија и мање сређена, могли бисмо с доста сигурности тврдити да је главна, најшира и најразгранатија прича о боју косовском, са свима својим епизодама и појединим песмама, дело XVI века. После се, кроз XVII и XVIII век чува, даље препева, и по мало крши и ломи тај поетско-историјски круг косовских народних песама.

Нацрт XVI века о коме говоримо, у главnome је исти нацрт који се види у Троношца. Троношки летопис или историја у свome садашњем саставу неће бити старији од прве половине XVIII века. Као што су у XVI веку Дубровчани и Далматинци, историци и песни-

ци, прихватили косовске песме, познате им од околнога народа и од њихових путника трговаца са Балканског Полуострва, тако је почетак XVIII века отворио исту таку струју у североисточних Срба, нешто сеобом српскога народа преко Саве и Дунава, нешто великим ратовима тога времена, који су спомен старе државе оживљавали, и буђењем књижевности, које се тим истим великим кретањем отпочињало.

Нацрт косовске приче како га је 1601. забележио Мавро Орбини израђује на истој основици, али с више народних оновремених уметака, наш летописац Троношац. Постање тога летописца још једнако је мутно и неразјашњено. Очевидна је извесна веза међу Мавром Орбинијем и Троношцем. У Троношцу се, заиста, на два три места помиње Мавро Орбини, и јасно је да се њиме служио састављач тога летописа. То се могло извршити и средством рускога превода Мавра Орбинија, који је штампан у Петрограду још 1722. године. Архимандрит је И. Руварац још

1868. забележио како је »Троношац јако интерполиран, те с тога је за историјско испитивање прека потреба да се старији од Бранковића и славеноруског Мавроорбина препис тога родослова на свет изда«.¹ Љ. Ковачевић опет означава као извод из Бранковића онај Родослов који је П. С. Срећковић штампао у »Гласнику« XXI. Он се везује за 1764. год.²

Други самосталан нацрт косовске епопеје у причи припада, тако рећи, истоме времену. То су позната народна предања о боју косовском, побележена прве поле XVIII века, која смо објавили у »Starinama« X, стр. 177 и д.³ У њима је садржај разних песама о косовском боју изложен причом у прози с многим у причу унесеним народним стиховима. И у једном, у Троношчевом,⁴ и

¹ »Матица« за 1868. год., стр. 481.

² Љуб. Ковачевић, »Вук Бранковић« (»Годишњица« X) Београд, 1888, стр. 75.

³ К рукописима у »Starinama« побројаним треба додати још један објављен од г. Јов. Х. Васиљевића у »Годишњици« XX, стр. 128 и д.

⁴ С Троношцем треба везати друго његово издање у »Гласнику« XXXV од М. С. Милојевића по неком препису из Старе Србије.

у овом другом приповедању косовско-га боја видимо опет у главноме онај облик косовске приче који нам се јавио први пут кроз историју Мавра Орбинија. Могућно да је та историја дала основни црвен конац тој причи, око којег су после низани садржаји појединих народних песама у облику онога времена када су ови српски састави на хартију стављани. Тако ми с тим потпуно улазимо у XVIII век.

Од гуслара који су од XIV века у својим рапсодијама обделавали косовску причу како су знали, горе поменути полу-ученим бележењем прихвата и међу Србима православним перо и хартија тај мио предмет народнога смишљања. Покрај причања, које се и даље наставило, од XVIII века препи-си почињу да шире и хране састав косовске приче онако како је тада на хартију стављена. Из каквих се састојка и где саставила та полу историјска а полу народна прича не да се прокљувити. Појединости упућују на крајеве под утицајем нове просвете на левој

страни Саве и Дунава и на далматинско приморје, где се косовска легенда почела неговати пером још од XV и XVI века.¹

★ ★ ★

У горе наведеном показани су узроци из којих, по нашем мишљењу, почињу у току XVIII века две различите струје у самом народном певању, једна књижевна, а друга струја старинскога усменог предања.

Посведочено је у XIX веку многим примерима да књига и гусле никад нису биле потпуно одвојене. Кад је то случај за старија времена, где је литература већ и језиком била од народа већма одвојена, у толико је пре за веровање у познијим временима у којима народни језик силно продире у књи-

¹ Какав је облик у ком веку имала косовска прича, како се мењала и ширила све већма у легенду, удаљујући се од историје у току времена све више, лепо се види из расправе Љ. Ковачевића, «Вук Бранковић (1372—1398)». Из «Годишњице» X, Београд, 1888, стр. 38 и д. Извори су у тој књижици распоређени по вековима из којих су.

жевност и осваја је. Заједно с језиком гусларске су песме од тога времена утицале на писане приче о косовском боју, али се чинило и обратно. И писане су приче о косовском боју очевидно утицале на гусларске песме. Поред ове нове струје коју нам доноси XVIII век, имамо ми још да од краја тога века двојимо старинске праве народне рапсодије о косовском боју и о његовим појединостима од *Лазарице*, покушаја певања косовскога боја и Лазареве трагедије засебном и једноставном народном песмом, под утицајем писаних прича косовских.

Класични сведок за ове ствари Вук Ст. Карацић сачувао је за ову песму о Лазаревој погибији на Косову име Лазарица. Он под том речју у Речнику (издање 1818) бележи да именом Лазарица »слепци зову ону велику ђесму од кнеза Лазара и од Косовскої боја. Лазарица се почиње: Цар Мурате у Косово паде | Како паде, ситну књигу пише, | Те је шаље ка Крушевцу граду. А све су остале косовске песме комади од

Лазарице.» Штета што Вук о овоме предмету није писао и после 1818. године. Јер у предговору о песмама из 1833. нема више помена о Лазарици, нити се, по том, где налази та Лазарица у новим и коначним издањима народних песама. Она пак иста Лазарица којој је горе почетак назначен, смештена је у другој књизи издања од 1845. не као почетак или одломак Лазарице него под значајним натписом »Комади од различитих косовских песама«, и она је у тим комадима само први комад. У извештају о казивачима песама, који је Вук написао 1833, бележи се да је те комаде од различних косовских песама он слушао од својега оца у Карловцима 1815. године. Ту Вук за оца напомиње »како је као побожан и збиљски човек врло мало марио за песме, него само колико их је, готово нехотице, упамтио од свога оца Јоксима и брата Томе, који су не само мноштво песама знали и радо их певали и казивали, *нећо су и сами њесме сјевавали*«. Тим људима, нараштају XVIII века, припадају песме о којима

се Вук 1818. изјаснио да су одломци *Лазарице*, а 1845, у последњем издању народних песама у Бечу (те године је штампана друга књига) Вук Лазарицу више и не помиње, већ на место ње »комаде различитих косовских песама«. С тога мислимо да нећемо омашити ако речемо: да мисао о Лазарици припада првој фази Вукових још незрелих студија о народним песмама, и да је она позније отпала. Није нимало немогућно да је та Лазарица првога Вукова времена прост препев горе поменуте књижевне Лазарице у прози из прве половине XVIII века. У посмртним хартијама Вуковим нашла се у неупотребљеној грађи народних песама и једна песма о косовском боју коју је Вук добио још 1825. године, у којој је преко 2000 стихова, али коју Вук није удостојио части да је унесе у своја класична издања.¹ Г. Љуб. Стојановић ме извести да је у тој песми стиховима испевана мало пре поменута прича о боју на

¹ В. Ст. Карацића *Српске Народне Пјесме*. VI. Државно издање, Београд, 1899, стр. X.

Косову и да ју је Вуку послао Папић из Шида. Из тог се види како Вук позније ни ону причу, ни песме из ње изведене није сматрао за народне умотворине. Суду томе, данас нарочито, поговора нема.

Не маримо да се губимо у нагађањима и у претпоставкама, али бисмо рекли да је из свега горе наведенога очевидно како је испрва и Вук мислио да има *Лазарица*, једноставна народна епска песма о боју на Косову, али да се позније и он зауставио на мишљењу да о косовском боју има у народу само *различитих њесама*. Могућно је да је Вук на послетку, зрелије и дубље судећи о Лазарици XVIII века, дошао о њој до онаквог мишљења какво ми данас имамо о песми Илије Дивјановића о косовском боју, која је свету саопштена у другој књизи зборника Б. Петрановића (Београд, 1867. године).

★ ★ ★

Међу тим дошло је с освитком XIX века епско распоређивање и склапање

косовских песама и опет пером, чим се књижевност у народу пробудила.

Књижица једна остала је у том погледу неопажена, ма да је штампана пре него што се почело издавање народних песама. Она се после много пута прештамповала.

То је књижица земунског књиговесца и књижара Гаврила Ковачевића, спевана и штампана 1805. године¹.

Ма да је књига штампана словима словенским, у њој је језик прилично чист, размер нешто народни са сликовима, с гомилом уплетених правих народних стихова, нешто пак краћи од народнога, по начину Ј. Рајићева »Бој змаја с орлови«.

У песми тој Г. Ковачевић се, очевидно, држи и горе поменуте рукописне

¹ Потпун јој је натпис: Стихи ш поведени и намікреніи сервскаго великаго князя Лазаря противъ турскаго шполченіа съ разными его великозей разговори: и ш изображеніи страшнаго и грознаго онаго междѣ Сербалии и Тѣрками на полю Косовѣ сраженіа, случившаго сѣ во 1389-мъ лѣтѣ Існїа 15-го дне, сложени, и оу части раздѣлени Гаврииломъ Ковачевичемъ, книгоавцемъ земѣнскимъ 1805-го лѣта, кода коего и продаются. Въ Бѣдинѣ градѣ 1805. Мала 8-на стр. 112.

приче о косовском боју, и Рајићеве историје, и народних песама. Из свега тога и он је, без сумње понесен струјом оновременог буђења народа српског, склапао једноставну песму колико је могао и умео. Песма му се дели на два одсека. У првом пева повод и намеру, а у другом војну спрему, уређење боја и бој сам. У првом одсеку под натписом *Повод* пева се како је кнез Лазар управу у Србији уредио, како су Турци напредовали и Бугарску подчинили. Ту је први Лазарев обранбени рат, шиљање војводе Димитрија на Пирот (*Zarkiva* — из Шехеркеј, по чему се види да је извор Ј. Рајић). За тим се описује сукоб Вука Бранковића с бегом Витовићем и сукоб на Плочнику. У другом одељку тога првога одсека под натписом *Намера* опева се сабор код кнеза Лазара. Ту су беседе: кнеза Лазара, таста му Југа Богдановића, Вука Бранковића и Милоша Обилића. Последња је најсилнија и најсимпатичнија, веома ратоборна. Милош побраја војводе који су кнезу Лазару под ру-

ком и тражи расплет. Сви остали присутни сложном беседом пристају уз Милошево мишљење, и кнез Лазар у име пристанка и одликовања придева Милошу Обилићу челенку за калпак. Иза овога одељка, на завршетку првога одсека, Г. Ковачевић *пријиведа* *и* *прозом* Лазарево јахање с Вуком и Милошем и познати сукоб међу Милошевицом и Вуковицом.

За тим почиње други одсек о војној спреми, уредби и боју.

У том одсеку се побрајају војводе и издају наредбе за бојну приправу. Ту *кнеиња Милица* помиње глас о издаји Милошевој. Ту улази позната народна песма (с променама) о Миличином тражењу да јој кнез остави брата од заклетве. Ту је стављена друга народна песма о шиљању Милана Топлице у турску војску да је уходи. Ту је, опет по народној песми, савет Милоша Обилића Милану Топлици да кнеза и веће његово не поплаши правим казивањем о сили турској него да исто ублажи. И докле Милош Обилић тако показује

старање о кнезу и о војсци српској, Вук Бранковић ту исту прилику употребљује да Милоша опадне код кнеза, представљајући како се он тобоже са Миланом Топлицом понаособ договара о издаји.

По том долази распоред војске за бој, и за тим, опет по народној песми, кнежева слава и здравица. Ту је познато изобличење Милоша Обилића, одлазак његов и његова два побратима, Милана и Ивана, у турску војску. С особитом се пажњом пева како је Милош распорио султана Мурата и како се после борио с Турцима, па како га Турци никако нису могли ухватити, докле им се, савладан умором, сам није предао. На свршетку је погубљење кнеза Лазара, Милоша Обилића и свих осталих, а књижица се свршава плачем кнегиње Милице.

У овом покушају Г. Ковачевића ми видимо почетак обрађивања и купљења косовске епопеје које се после обилато наставило у XIX веку. Ослањајући се у неколико на косовску причу из

прве половине XVIII века, на Рајићеву историју и на живе народне песме, Г. Ковачевић је дао покушај епске песме, приличан за његово време.

У том је десетак двадесет година касније Вуково купљење живих народних песама отворило прави пут и к познању њихова аутентичног текста и к потоњем склапању косовске епопеје из аутентичних народних стихија. Жива упамћена а незаписана грађа кретала је овај посао у почетку XVIII века; иста та грађа записана и пребрана пером ненадмашнога знаоца, изашла је пред очи критичких и песничких посматралаца XIX века. К томе је позније придошло и објављивање песама народних, записаних у приморју у току XVII и у почетку XVIII века. Преводи српских народних песама на стране језике дали су повода и странцима да свој таленат окушају на овом епском задатку. Не једноме се круг косовских песама учињено као недовршен еп. Многи су осетили жељу да нађу или попуне оно мало што томе епу недостаје, па да га доврше.

На послетку су на томе огледали оштрину свога посматрања и критици, па су песници кушали срећу за њима.

У књизи г. Ср. Ј. Стојковића »Косовска епопеја. Преглед покушаја за састав народног епа о боју на Косову. Београд 1901«, прегледани су сви ови покушаји XIX века, домаћи и страни. Они се почињу још 1847. Лазарицом Јоксима Новића. Они би се сви могли поделити на препевања, где су се песници кретали с одрешеним рукама, и на епско распоређивање народних песама. Ту су разни писци покушавали да доврше или у бољи ред ставе дело народно, тражећи пута и начина којим да од косовских рапсодија саставе епску целину.

О косовским народним ђесмама, ђричи, еју. Предговор књизи Косово, Српске народне ђесме о боју на Косову, Београд, 1906, стр. 3—12.

1907. ГОДИНА

... У »Милошу Обилићу« драматизује се позната косовско-народна прича,

онако како ју је Ј. С. Поповић могао читати у Јов. Рајића Историји, у песми Гаврила Ковачевића о боју косовском,² и у Вуковим народним песмама, а у »Светиславу и Милеви« се иста прича продужује, и драматизује се по историји оно што је започето у »Милошу Обилићу« ... Али је Ј. С. Поповић ... удружио са драмском вештином још и живље национално осећање. Он је једном позније (око 1850) написао како је »народ и народност« Србину свака трећа реч на устима.³ Од тога је, види се велики рачун водио још у младости, у самом почетку своје књижевне радљивости. Горе поменути биограф публицисте Теодора Павловића бележи како је Павловић — у истом времену — »Косова сликом опомињао трогателно на грехе и добродјетели преткова наших, на пропаст народну због греха, на славу појединих и изабраних из пожртвовања за чест, отечество и хрис-

² Штампана у Будиму 1805.

[Напомена: Ред нумерисања фуснота везан је за странице оригиналног текста.]

³ Гласник III, 27.

тијанство».⁴ Тим се средством, а у горе поменутој намери буђења народа послужио и Ј. С. Поповић драматишући косовску причу готово сцену за сценом по ономе како је остала из XVIII века⁵ и како ју је, раније, песмом Гаврило Ковачевић обрадио.

Јован Стерија Поповић, Глас САН, 1907, књ. LXXIV, други разред, књ. 45, стр. 14—15.

⁴ К. Пеичић, Житије Теодора Павловића, новинара, стр. 57—58.

⁵ Види моје издање у Старинама X, по том предговор к XI издању »Косова«.

ΠΟΓΟΒΟΡ

Стојан Новаковић је 1878. године, полазећи од четири варијанте, сачинио свод »Приче о боју косовском«, ¹ како је још 1867. године ² назвао рукопис који је већ тада био познат у више преписа из 18. века. Уводном расправом »Народна предања о боју косовском« ³ пропратио је приређени свод »Приче«, задржавши се на ранијим поменима, коришћењима и издавањима рукописа, а затим је описао рукописе и покушао да одреди време настанка »Приче«, да би на крају укратко изложио критеријуме

¹ Стојан Новаковић, »Народна предања о боју косовском«, »Старине«, 1878, X, стр. 186—200. У даљим навођењима: »Народна предања«. ² Стојан Новаковић, »О овијем пјесмама«. У књизи *Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине*. Сакупио Богољуб Петрановић, Београд, 1867, стр. XV. У даљим навођењима: »О овијем пјесмама«. ³ Стојан Новаковић, »Народна предања«, стр. 176—186.

свог издања. Објављивањем рукописа, самом расправом, као и својим ранијим и познијим расправљањем о проблеми-ма »Приче« Новаковић је засновао истраживања од вишеструког значаја за нашу науку.

Овде ћемо представити резултате Новаковићевих истраживања о »Причи о боју косовском« не држећи се само расправе у »Старинама« него и других Новаковићевих радова. Истовремено, покушаћемо да прикажемо резултате до којих је дошла савремена наука бавећи се истим предметом, идући даље од Новаковића у разјашњењу неких питања »Приче«, али и остајући у недоумицама. Јер, и поред многобројних истраживања после Стојана Новаковића, »Прича« је, по речима Мирослава Пантића, »још увек остала тајанствена и неразјашњена у готово свим битним питањима која се за њу везују«.⁴

⁴ Мирослав Пантић, »Кнез Лазар и косовска битка у старој књижевности Дубровника и Боке Которске«. Из књиге истог аутора *Из књижевне прошлости*, Београд, 1978, стр. 211. Првобитно објављено у зборнику »О кнезу Лазару«, Београд—Крушевац, 1975, стр. 337—408.

Међутим, ако и нису могла разјаснити битна питања која се тичу непосредно »Приче«, Новаковићева истраживања и истраживања његових савременика и настављача била су ипак плодносна, доприносећи пре свега бољем познавању косовске легенде, која је у »Причи« добила можда коначно уобличење, затим разјашњењу неких проблема народне књижевности, као и међусобних веза средњовековне и народне књижевности. Нама се, пак, чини да проучавања »Приче« могу бити посебно значајна за схватање односа континуитета наших духовних вредности и иновација, што се занемаривало у дужем времену свесно програмираних прекида континуитета.

2

Први помен »Приче« Новаковић налази у *Историји* Јована Рајића, писаној између 1757. и 1768. а штампаној 1794/5. године.⁵ Новаковић открива да је Рајић

⁵ Стојан Новаковић, *наведено дело*, стр. 176.

помиње при позивању на неке рукописе који говоре о разговору Милоша Обилића и турских војних заповедника. Ни новија истраживања, колико нам је познато, нису нашла толико недвосмислен ранији помен »Приче«.

Новаковић се позабавио и коришћењем рукописа »Приче«. Уз помоћ Илариона Руварца, нашао је да је рукопис први користио архимандрит Константин. Сачињавајући од 1742. до 1748. године, у Пешти, извод из Бранковићевих »Хроника«, овај преписивач или, тачније, прерађивач служио се »Причом о боју косовском«, коју аутор »Хроника« није познавао.⁶ Савремена наука је настојала да помери границу најранијег коришћења »Приче«. Тако Мирослав Пантић претпоставља да је »перашки *Бој кнеза Лазара* претежним својим делом писан у зависности од *Повесѣи*«, а рукопис »Боја кнеза Лазара« је с почетка 18. века.⁷

У другим својим радовима Новаковић је показао да су и скорији писци

⁶ *Наведено дело*, стр. 183—184. ⁷ Мирослав Пантић, *наведено дело*, стр. 217. Мирослав Пантић назива дело »Повест« уместо »Прича«.

користили »Причу«. Запазио је да се Гаврило Ковачевић у спеву о косовској бици, штампаном 1805. године у Будиму, »држи... и ...рукописне приче о косовском боју«,⁸ као и да Јован Стерија Поповић у »Милошу Обилићу« драматизује »косовску причу готово сцену за сценом по ономе како је остала из XVIII века и како ју је, раније, песмом Гаврило Ковачевић обрадио«.⁹ Интересантно је да се после Новаковића, колико нам је познато, није даље ишло овим трагом.

Претходним сондажама Новаковић је, на неколико маркантних исечака, показао дејство »Приче« у 18. веку на историографију и у 19. веку на књижевност. Истина, реч је о изузетно ограниченом броју примера, али треба имати у виду да је Рајић једно од најкрупнијих имена српске културе 18. а Стерија 19. века, чиме појава добија на значају.

⁸ Стојан Новаковић, »О косовским народним песмама, причи, епу«. Предговор књизи *Косово. Српске народне песме о боју на Косову*, 11. издање, Београд, 1906, стр. 11. У даљим навођењима: »Косово«. ⁹ Стојан Новаковић, »Јован Стерија Поповић«, »Глас САН«, 1907, књ. LXXIV, други разред, књ. 45, стр. 14—15.

Пројекцију још једног дејства »Приче«, у овом случају у 18. веку, такође дугујемо Новаковићу. Његово запажање о тадашњој »јачој радњи у школама«¹⁰ било је један од подстицаја да, касније, Димитрије Кириловић претпостави, истина без непосредног доказа, да је »Прича« служила и као нека врста уџбеника историје у првим српским средњим школама.¹¹

3

Стојан Новаковић се осврнуо и на своје претходнике у издавању рукописа »Приче«, професора Харковског универзитета Петра Лавровског и Милоша С. Милојевића, тада секретара Трговачког суда у Београду.

На издање Лавровског није имао приредби. Цитирао је и најважнија мишљења Лавровског о »Причи«,¹² а потом је

¹⁰ Стојан Новаковић, »Народна предања«, стр. 185. ¹¹ Димитрије Кириловић, »Историја у првим српским средњим школама«, »Историјски часопис«, 1954—55, књ. V, стр. 338—341. ¹² Стојан Новаковић, *наведено дело*, стр. 176—177.

одбацио датирање рукописа за које се залагао Лавровски (о томе посебно).¹³ За нас је важније цитирање мишљења Лавровског, при чему Новаковић не расправља о њему, што значи да је у питању неки вид преузимања тога мишљења. У ствари, Лавровски даје први прави научни суд о «Причи». »Быть можетъ слагатель повѣсти сгруппироваль разбросанныя пѣсни косовской эпохи, составилъ изъ нихъ одно цѣлое, воспользовался кружившимися въ народѣ преданіями...«¹⁴

За издање рукописа »Приче« у Београду 1870. године под називом *Биѣка косовойољска 1389 год.* Стојан Новаковић утврђује да је посреди мистификација, односно знатно преправљање рукописа (превођење са старосрпског, проширивање умецима), у шта је уместан Милош С. Милојевић.¹⁵ Осврће се и на приређивање рукописа »Приче« у оквиру Милојевићевог *Пуѣоѣиса де-*

¹³ *Наведено дело*, стр. 179—183. ¹⁴ *Наведено дело*, стр. 177. ¹⁵ *Наведено дело*, стр. 177. Новаковић наводи да је књига *Биѣка косовойољска 1389 год.* штампана 1871. године, али на самој књизи стоји ознака 1870. година.

ла *Праве (Сѣаре) Србије* 1872. године и, такође, упућује на Милојевићеве мистификације у помињању обимнијег рукописа о косовској бици, писаног на кожи, с тим што уочава да Милојевић објављује добар текст рукописа без накнадних интервенција.¹⁶ Таква указивања имала су шири значај у спречавању појава мистификација у издавању и датирању старих рукописа, а посебно у обеснаживању рада Милоша С. Милојевића, за чије је издање *Биџике косово-џољске*, које је овде подвргао критици, још 1871. године у другом издању *Историје српске књижевности* рекао да је израђено на ненаучној основи.¹⁷

4

Стојан Новаковић није се у својој расправи »Народна предања о боју косовском« први пут сусрео са проблемима који су се постављали пред истра-

¹⁶ *Наведено дело*, стр. 178. ¹⁷ Стојан Новаковић, *Историја српске књижевности*. Друго, сасвим прерађено издање, Београд, 1871, стр. 104. У даљим навођењима: *Историја*.

живаче рукописа »Приче о боју косовском«. У предговору Петрановићеве збирке *Српске народне њјесме из Босне и Херцеговине* 1867. године он помиње »Причу о боју косовском«. Мишљења је да је »израђена на сву прилику или према некој народној поеми о томе или према појединим пјесмама и причама«, говори о времену њеног настанка (почетак 18. или крај 17. века), наводи све њене рукописе за које зна или је чуо (укупно 7 рукописа) и цитира мишљење Лавровског о изворима.¹⁸

И четири године касније, у другом издању *Историје српске књижевности*, Стојан Новаковић поменуће »Причу« у одељку »Средњовековна белетристика и приповетке ходалнице»: »Више овамо него у историјску књижевност ићи ће *Прича о боју косовском*, састављена у позније доба према причама и песмама народним.«¹⁹ Тиме ће Новаковић »Причу«, ако већ није коришћена у школама 18. века, увести у српску

¹⁸ Стојан Новаковић, »О овијем пјесмама«, стр. XIV—XVIII. ¹⁹ Стојан Новаковић, *Историја*, стр. 102.

средњошколску наставу, и то не у оквиру наставе историје, него у оквиру наставе књижевности и језика. Нагласивши да је »Прича« пре књижевног жанра него што спада у тзв. историјску књижевност, наговештавао је будући обрт у третману овог дела, који ће бити заснован и појавом расправе »Народна предања о боју косовском«.

5

Шта су заправо значиле појава Новаковићеве расправе »Народна предања о боју косовском« и Новаковићево издање »Приче о боју косовском«? Иако може изгледати и поједностављено и парадоксално уједно, можда се најпре Новаковићев допринос може дослућивати у самом наслову — »Прича о боју косовском« — који је смело дао рукопису, иако у варијантама тако рећи редовно имамо назив *жигије*. Такво, на изглед, изневеравање жанра рукописа, који се наглашавао његовим изворним насловима, показало се вишеструко

промишљено. Новаковићев наслов је непосредно упућивао на карактер рукописа (њему се, истина, приближавају неке од варијаната постојећих наслова као што су »Повест«, »Сказаније«...).²⁰ Уосталом, није ли Јован Рајић 1794. године напоменуо пишући о овим рукописима »повѣствуютъ нѣкотори рукописи наши«, а Лавровски назначио »Это скорѣе повѣсть« и употребио израз »слагатель повѣсти«.²¹ Ако не Рајић, а оно Лавровски, био је, на тај начин, сигурно на трагу онога што је Стојан Новаковић учинио одлучујући се за наслов »Прича«. Истина, у новије време, Драгутин Костић²² и Светозар Матић,²³ а потом и Мирослав Пантић²⁴ употребили су назив »Повест« (Мирослав Пантић: »зовимо то дело

²⁰ Јелка Ређеп, *Прича о боју косовском*, Зрењанин, 1976, стр. 34—35. Дат је попис наслова рукописа. ²¹ Наведене текстове Јована Рајића и Петра Лавровског Стојан Новаковић даје у расправи »Народна предања о боју косовском«, стр. 176. ²² Драгутин Костић, »Новији прилози проучавању народне поезије«. Прештампано из »Српског књижевног гласника«, Београд, 1936, стр. 12. ²³ Светозар Матић, »Порекло косовских песама кратког стиха«, »Зборник Матице српске за књижевност и језик«, 1953, књ. I, стр. 22. ²⁴ Мирослав Пантић, *наведено дело*, стр. 210—211.

тако, скраћења ради»), који је научно коректнији, јер се налази у наслову неких рукописа, док ознаке »Прича« нема. Међутим, назив »Прича« се већ усталио, а у термину *прича* нема толико двосмислености као у *йовесѣи*, која код нас значи и историју.

Говорећи да је реч о причи, Новаковић ће нагласити да је »она црпена само из народних традиција«, ²⁵ а саму расправу, сходно томе, насловиће »Народна предања о боју косовском«. Тиме је, у ствари, дао један од значајних аргумената Илариону Руварцу и Љубомиру Ковачевићу да списе као што је »Прича о боју косовском« одбаце као изворе о косовској бици. »И како ћемо тући у главу поборнике тих пучких прича и причалица о боју косовском...«, ликовиће Руварац. »Летописци XVIII века казују и саопштавају само приче о догађају г. 1389, а те лепо смишљене приче не заслужују никакве вере и данашњи писац повести о боју на Косову не може се служити тим лепо смишљеним

²⁵ Стојан Новаковић, »Народна предања«, стр. 185.

причама.«²⁶ И Љубомир Ковачевић сумњаће у истинитост народних предања о том догађају, истичући да је Вук Бранковић »постао издајником у народној традицији и песни«,²⁷ односно да се тако пева и приповеда о њему. Сам Новаковић ће, доцније, посебно истаћи заслуге Љубомира Ковачевића за дефинисање онога што данас зовемо косовском легендом: »Какав је облик у ком веку имала косовска прича, како се мењала и ширила све већма у легенду, удаљавајући се од историје у току времена све више, лепо се види из расправе Љ. Ковачевића, Вук Бранковић (1372—1398).«²⁸ Треба рећи и да је Новаковић, истина на мањем броју примера, у расправи »Српске народне песме о боју на Косову« указао на феномен, послужимо се његовим терминима, испремештања тзв. историјске приче »с песничким смишљањем и старијом скас-

²⁶ Иларион Руварац, *О кнезу Лазару*, Нови Сад, 1887, стр. 246. ²⁷ Љубомир Ковачевић, *Вук Бранковић (1372—1398)*, Београд, 1888, стр. 87. ²⁸ Стојан Новаковић, »Косово«, стр. 8.

ком»,²⁹ те је, у сваком случају, претеча Љубомира Ковачевића и, свакако, већ помињаног Илариона Руварца у систематизовању косовске легенде.

Десио се, тако, парадоксалан разлог, у чијем је средишту Стојан Новаковић: »Прича о боју косовском« и слични списи после Новаковићеве расправе »Народна предања о боју косовском« немају више интереса за историографију као извори о косовској бици, али сама косовска легенда, чије готово све елементе садржи тај спис, постаје предмет истраживања која не престају до данашњег дана. Стојан Новаковић је, заправо, поставио »Причу о боју косовском« у средиште посебних проучавања, прилазећи јој као књижевном делу.

6

Стојану Новаковићу било је познато девет рукописа »Приче« за које је сам »или сазнао или их пред собом

²⁹ Стојан Новаковић, »Српске народне песме о боју на Косову«, »Годишњица Николе Чупића«, 1878, књ. II, стр. 145. У даљим навођењима: »Српске народне песме«.

имао».³⁰ Навешће сваки од тих рукописа, али ће се на њима неједнако задржати. Одмах се да уочити да му није сврха да пружи подробен опис рукописа, већ да упути на оне моменте који могу бити од значаја за тумачење »Приче«. Тако ће побележити записе на рукописима на основу којих видимо да се јављају почев од 1745. године, а побележена места сведоче да су се рукописи кретали где год су тада пребивали Срби, од Москве па до Дубровника. Други записи упутиће на власнике или преписиваче — занатлију, магистра, свештеника и лица о чијем се занимању ништа не зна. Благодарећи Новаковићевом задржавању на тим детаљима, макар се делимично могао наслућивати живот рукописа. Истина, суочивши се, једанаест година раније, са једним од тих записа, Новаковић је био критички расположен. »Врло ружно писано само не знамо гдје« рећи ће за запис »знати се како писа Лазо Васич житие кнеза Лазара и негова Милоша и остали воивода

³⁰ Стојан Новаковић, »Народна предања«, стр. 179.

на месеца Августа дна 15; знати се како Лазо дође на занат 1776«. ³¹ У расправи »Народна предања о боју косовском« такве опаске неће давати. Управо је Васићев запис драгоцено сведочанство о занатлији као преписивачу, односно ширењу рукописа и посредством тзв. неучених класа, а сам Васићев рукопис послужиће као основа Новаковићевог издања »Приче о боју косовском«. Записи на рукописима касније пронађеним показаше да је рукопис »Приче о боју косовском« купован, ³² односно препродаван. ³³

Стојан Новаковић је, кад му је то непосредан увид омогућавао, побележио и садржаје зборника у којима су се налазили неки рукописи »Приче«. Како из његових навода, тако и из навода каснијих истраживача, а посебно Јелке Ређеп, ³⁴ види се да су у питању зборници са знатним уделом религиозних садржаја, али и са неким садржајима везаним за савремени живот,

³¹ Стојан Новаковић, »О овим пјесмама«, стр. XVII.

³² Јелка Ређеп, *наведено дело*, стр. 19. ³³ *Наведено дело*, стр.

125. ³⁴ *Наведено дело*, стр. 15—29.

понекад с народним песмама; у једном случају ту се нашла и Доситејева »Ижица«.

Својевремено смо употребили израз *йрейсѣбачка йредаја*,³⁵ који би можда највише пристајао путу књиге мултипликоване преписивањем а не штампањем и која се, управо таква, шири кроз народ, имајући веома широко распрострањење и дуг пут кроз време. У случају »Приче о боју косовском« то путовање се протегло на век и по, пружајући можда најбоље сведочанство наше новије преписивачке предаје, која је у вековима штампе настављала да живи и даје Србима макар рукописну књигу кад због разних узрока до жељене штампане књиге нису увек могли доћи.

Док је Новаковићу било познато девет рукописа, од којих је најстарији датиран 1745. године, савременом истраживачу Јелки Ређеп била су позната тридесет три рукописа »Приче о боју косовском« у распону од 1714—15. до

³⁵ Мирослав Савићевић, *Брод мртвих*, Београд, 1982, стр. 185.

1839. године. До овог времена, према обавештењу које смо њеном љубазношћу добили, Јелка Ређеп располаже са још три рукописа,^{*} од којих је један, тзв. Савински рукопис, с почетка 18. века. Колико је то богатство и како је била жилава преписивачка предаја у случају »Приче о боју косовском«, сваким преписом у неку руку пружајући ново издање рукописа, најбоље ћемо се уверити на супротном примеру — праћењем судбине штампаних српских књига тога доба. Неке од тадашњих штампаних књига данас су права реткост, што се никако не може рећи и за рукописне књиге »Приче о боју косовском«.

7

Тек у издању Лавровског »Прича о боју косовском« ушла је у Гутенбергову галаксију. Али то издање било је у

^{*} О тим рукописима: 1. Јелка Ређеп, *Зборник Максима Гавриловића*, Зборник за славистику, 1983, св. 25, стр. 77—89; 2. Јелка Ређеп, *Једно непознато Жийије кнеза Лазара* (у штампи); 3. Јелка Ређеп, *Савински рукопис Жийија кнеза Лазара* (у припреми за штампу).

оквиру руске научне публикације, приступачне малом броју читалаца. Ни Новаковићево издање није се појавило у Србији — штампала га је Југославенска академија у Загребу у »Старинама«, такође публикацији научне намене. Издања која су следила, ако изузмемо мистификацију Милоша С. Милојевића и његово издање у оквиру *Путићојиса дела Праве (Сѣаре) Србије*, такође су била у оквиру научних публикација или пак часописа, остајући далеко од шире читалачке публике. Тако је »Прича«, некад веома популаран спис, у даљем свом животу остала углавном ван досега широке читалачке публике.

Иако није издао »Причу о боју козовском« за ширу публику, Новаковић је, ипак, својим издањем у »Старинама« припремио и тај корак. Он је, наиме, за основу свог издања узео рукопис Лазара Васића, заснивајући свој избор на критеријуму сачуваности рукописа у целини и критеријуму народног језика. Међутим, пошто га ни Васићев руко-

пис није могао задовољити, јер је »пун празнина и искварена смисла«, Новаковић је упоређивао Васићев текст са другим рукописима, умећући у основни текст или га исправљајући, уз одговарајуће графичке ознаке, из текстова Михаила Јеличића, Стефана Марковића и оног који је издао Лавровски, при том у фуснотама посебно обележавајући варијанте.³⁶ Тада није подробније образложио свој поступак, већ је само описао практична решења у формирању тзв. свода. Ипак, неће нам остати ни ту дужан. У расправи »Српске народне песме о боју на Косову« задржаће се на начелима издања старих рукописа, које је применио и у издању »Приче«: »Познато је довољно, како је у издавању старих дела много стало до критике текста, до доброга рукописа, или, ако такога нема, до већег броја рукописа, да би се међу разним варијантама могао наћи бар приближно исти текст. Познато је и то, како се често

³⁶ Стојан Новаковић, »Народна предања«, стр. 186.

у најрђавијем рукопису могу наћи поједини драгоцени исправци за рукописе, иначе у свем најбоље.³⁷

Тако је настао и тзв. свод »Приче«, који може да послужи научнику и данас (уосталом, Мирослав Пантић га и назива критичким издањем³⁸), а и необавештени читалац може без тешкоћа прочитати и разумети текст. Наравно, то омогућавају садржај и језик »Приче«, али и Новаковићева презентација.

Сам Новаковић био је свестан ограничења свог поступка, али и његове сврхисходности: »Овакијем је начином постало издање које, ако и не показује округао и потпун облик овога дјела, каквога оно, може бити, ни у почетку имало није, опет ће, надам се, бити у стању да укаже онолико инструкција, колико треба нашој литерарној историји.«³⁹

Непуних двадесет година после појаве Новаковићевог издања Павле Ро-вински је, саопштавајући о новопрона-

³⁷ Стојан Новаковић, »Српске народне песме«, стр. 152. ³⁸ Мирослав Пантић, *наведено дело*, стр. 210. ³⁹ Стојан Новаковић, »Народна предања«, стр. 186.

ђеном рукопису »Приче« из 1714—15. године, напоменуо да тај рукопис »добиа још веће важности кад га упоредимо са наштампаним сводом г. Новаковића. Ми имамо увјерење, да, кад би г. Новаковић имао тада наш списак, он би њега узео за основу због тога, што је он најстарији — а у исто вријеме његова форма и састав показују да је преписивач стајао најближе извору приче.«⁴⁰

Данас, када је познато неупоредиво више рукописа него у Новаковићево време, проблем је још сложенији. Истина, истраживање Јелке Ређеп,⁴¹ са помним навођењем варијанти, пружа могућност за потпунију оријентацију. Ту је и издање рукописа »Приче« из Националне библиотеке »Сечењи« у Будимпешти, који је објавила Иванка Удовички 1970. године.⁴² Напокон,

⁴⁰ Павле Ровински, »Рукописни зборник Михаила Милорадовића«, »Летопис Матице српске«, 1895, књ. 182, св. 2, стр. 75. ⁴¹ Јелка Ређеп, *наведено дело*, стр. 31—159. ⁴² Иванка Удовички, »Прича о боју косовском у будимпештанском рукопису«, »Зборник Матице српске за књижевност и језик«, 1970, књ. XVIII/1, стр. 18—53.

Јелка Ређеп припрема критичко издање »Приче«, које полази од најстаријих рукописа са почетка 18. века.

8

Стојан Новаковић је покушао да у расправи »Народна предања о боју козовском« одреди време настанка »Приче«. ⁴³ Одбацио је мишљење Лавровског да се »Прича« није могла јавити после 17. века, пошто је Лавровски »рукопис писан у српским замљама, цијенио по знацима које вриједе за Русију, али су за српске земље и за вријеме 1680—1750. посве погрешне«. Милојевићево сведочење о старом рукопису на кожи, на шта смо већ упутили, одбија као измишљотину. Појаву »Приче« Новаковић тражи у оквиру новијег књижевног покрета, заправо поступак непознатог писца, који се окреће језику народне песме и народној традицији,

⁴³ Стојан Новаковић, *наведено дело*, стр. 183—185.

објашњава тим покретом. За датирање важна му је и чињеница да Ђорђе Бранковић за време писања »Хроника« 1698—1711. није знао за »Причу«, али ће рећи »да само то није довољан разлог«, па ће опет упутити на време полета народног језика и новог полета књижевног живота. Подразумевајући да се не зна првобитни облик »Приче«, мислио је да јој је »садашњи колорит у језику могао постати истом за вријеме борбе и мијешања међу руско-словенским и српско-словенским«, односно после 1721. године. Распон је одредио у расправи »Српске народне песме о боју на Косову« на неких двадесет година: »Прича дакле мучно може бити старија од треће и четврте десетине прошлога века (1720—40), а није ни млађа.«⁴⁴ Касније, 1906, мислиће да је »прича стављена на хартију око 1731. године«.⁴⁵

Несумњиво је да су га рукописи које је познавао упућивали на такву процену. Свака друга процена, само на основу

⁴⁴ Стојан Новаковић, »Српске народне песме«, стр. 143. ⁴⁵ Стојан Новаковић, »Косово«, стр. 4.

тих рукописа, била би проблематична. Ипак, у свом позном осврту на »Причу« 1906. године није узео у обзир рукопис 1714—15. године, о коме је говорио Ровински. Треба имати у виду и да је у свом првом помену »Приче« назначио да потиче с краја 17. или с почетка 18. века, али без доказивања.⁴⁶ Међутим, када је време настанка требало одредити полазећи од познатих рукописа, године 1878. морао се одредити за каснији датум. Такође, с обзиром на своју аргументацију, која је најпре уважавала време тзв. нове просвете, место настанка »Приче« морао је везати за пределе преко Саве и Дунава. Пре њега Лавровски је везао настанак »Приче« за пределе на северној страни Дунава.

Налажења нових рукописа упутила су и на друкчија решења. Већ помињани Павле Ровински нашао је рукописни зборник Михаила Милорадовића, датиран 1714—15. године, у коме је и »Сказаније о кнезу Лазару и косовском боју«, односно »Прича о боју косов-

⁴⁶ Стојан Новаковић, »О овијем пјесмама«, стр. XVI.

ском». Полазећи од критичког односа према јунацима »Приче«, који иначе, према индицијама, постоји у јужним пределима Србије, и од мешања *џ* и *е* као сведочанства да је »у основи свију рукописа био оригинал у којима су се мијешала та два нарјечја — сјеверно и јужно«, као и да се тај језик налази у песмама Старе Србије, које је издао Јастребов, Ровински закључује да близу Косова »треба тражити и првог сачинитеља житија, који је то узео из ондашњих народних прича и пјесама«. ⁴⁷ За Ровинског тај препис »остаје најстарији наш рукопис којег постанак спада у доба пре XVIII вијека«. Мишљењу Ровинског претходи мишљење Милоша С. Милојевића, по коме је такође настанак »Приче« везиван

⁴⁷ Павле Ровински, *наведено дело*, стр. 86. ⁴⁸ Милош С. Милојевић, *Путопис дела Праве (Ситаре) Србије*, II, Београд, 1872, стр. 24. Ево како изгледа Милојевићева мистификација: »Нама су показивали (и причали за више) за ове три старине о битци косовској: 1. Ориџинал писан на кожи очевидцем, који се сада чува у неког свештеника. Овај спис несмо цео видели, но нам је само његова шестина на кожи у врло брзо показана. Други доцнији у кратко изведен, ваљда из оног првог, налази се код неког механџије, он не беше ту за време нашег бављења, те стога не могасмо видети ту старину; трећи је најновији опет кратак препис на углађеној жутој хартији писан 1765 год.« Према Милојевићу излази да је изворник »Приче о боју косовском« писао неки очевидац битке.

за пределе Косова,⁴⁸ а време настанка, судећи по измишљеном рукопису писаном на кожи, виђено у дубокој старини.

Новаковић се 1906. године вратио домишљањима о времену и месту настанка »Приче«.⁴⁹ Тада ће нагласити да »од XVIII века преписи почињу да се шире и хране састав косовске приче онако како је тада на хартију стављена«. Иако мисли да се не може наслути где је »Прича« настала, ипак ће закључити: »Појединости упућују на крајеве под утицајем нове просвете на левој обали Саве и Дунава и на далматинско приморје, где се косовска легенда почела неговати пером још од XV и XVI века.« Према томе, Новаковић је први који је вероватни настанак »Приче« везао за Приморје, истина у ширем смислу те регије и алтернативно, а имајући у виду тамошње списе који су сведочили о косовској легенди.

За савремену науку највећу важност за одређивање времена и места настанка »Приче« имало је дело непознатог

⁴⁹ Стојан Новаковић, »Косово«, стр. 4.

Пераштанина »Бој кнеза Лазара« (скраћени назив који му је дао Мирослав Пантић), које Стојан Новаковић није познавао. Милорад Павић на основу анализе текстова »Боја кнеза Лазара« и »Приче« претпоставља да је »у Фрушкој Гори... непознати Врдничанин после 1722. године прерадио пераштански ораторијум о боју на Косову у прози, али тако да се стихови још могу препознати«. ⁵⁰ После подробне анализе истих текстова Јелка Ређеп прихвата Павићево мишљење, с тим што сматра да се прерада десила »на југу, у Црној Гори и Боки Которској, где је крајем XVII и почетком XVIII века косовска традиција била веома снажна и врло жива«, ⁵¹ а као аргуменат јој служи и језик најстаријих преписа. Мирослав Пантић, пак, сматра »да је перашки *Бој кнеза Лазара* претежним својим делом писан у зависности од *Повесци*«, ⁵² налазећи да писац »Боја кнеза Лазара«

⁵⁰ Милорад Павић, *Историја српске књижевности барокној доба*, Београд, 1970, стр. 143. ⁵¹ Јелка Ређеп, *наведено дело*, стр. 219. ⁵² Мирослав Пантић, *наведено дело*, стр. 217.

није следио целovitost замисли »Повести«, њен православни дух и циљ прослављања српске историје, а открива и модификовања која су често »проширивање фразе из *Повесѝи*«. Пантићев истраживачки резултат упућује на настанак »Приче« пре »Боја кнеза Лазара«, а познато је да је изгубљени рукопис »Боја кнеза Лазара« (постоји само каснији препис) с почетка 18. века. Али за Пантића је од тога »ко је коме послужио као извор« важнија веза »двеју литература, једне остварене у православној средини и писане ћирилицом, и друге, настале међу католицима и фиксирани латиницом«. Треба напоменути и да је Милорад Павић остао уверен у зависност »Приче« од перашког »Боја кнеза Лазара«. ⁵³

⁵³ Милорад Павић, *Рађање нове српске књижевности*, Београд, 1983, стр. 63. Ипак, у Павићевом ставу има двосмислености, па га наводимо у целини: »Косовски ораторијум настао у Перасту одјек је — у новој књижевној врсти и стилу — приче о Косовском боју познате у српској књижевности ранијих раздобља, и одмах се прерађује у прози у једном од фрушкогорских манастира у XVIII веку, али тако да је понегде још увек могућно препознати типичне римоване дванаестерце пераштанске стиховане верзије.« Наиме, не одређује се која је то прича о косовском боју ранијих раздобља.

Стојан Новаковић није постављао питање ко би могао бити писац »Приче«, не располажући никаквим индицијама које би га на њега упутиле. Тек у нашем времену почеће у правом смислу дослуђивања те врсте. Тако ће Светозар Матић покушати да одреди могући тип писца »Приче«: »Неки непознати писац, врсте Гаврила Стефановића»,⁵⁴ домишља Светозар Матић, вероватно за такву хипотезу добивши подстицај од самога Стојана Новаковића, који је у својој расправи »Народна предања о боју косовском« поменуо Гаврила Стефановића Венцловића у контексту доба када је настајала »Прича«.⁵⁵ Ђорђе Сп. Радојичић сматра пак да је писац Врдничанин који је »узео на себе да доведе у склад црквени култ посвећен кнезу Лазару са народном традицијом«.⁵⁶

⁵⁴ Светозар Матић, *наведено дело*, стр. 22. ⁵⁵ Стојан Новаковић, »Народна предања«, стр. 184—185. ⁵⁶ Ђорђе Сп. Радојичић, *Антологија старије српске књижевности (XI—XVIII века)*, Београд, 1960, стр. 368.

Милорад Павић прихвата Радојичиће-ву идентификацију писца називајући га »непознати нам Врдничанин«.⁵⁷ Јелка Ређеп претпоставља да је »Причу« »вероватно саставио неки непознати и даровити калуђер, који је морао добро познавати дело Пераштанина, летопис и предање, да би тако вешто и зналачки могао компилирати спис какав је рукописна *Прича*«.⁵⁸ Треба навести и запажање Николаја Тимченка, који у свом приказу књиге Јелке Ређеп полази од њеног закључка о средњовековној форми списка и садржини преузетој из народних предања и народних песама. Тимченко претпоставља да је »састављач *Приче* имао пред собом рукописну књигу стихова о косовском боју, али је на основу њих писао средњовековни спис, житије, сказаније или повест, како стоји на рукописима. То, дакле, није био војник или лице неза-

⁵⁷ Милорад Павић, *Историја српске књижевности барокној доба*, Београд, 1970, стр. 143. ⁵⁸ Јелка Ређеп, *наведено дело*, стр. 294.

интересовано, да тако кажемо, професионално за књижевни и идеолошки рад, као што је био случај са састављачем Ерлангенског рукописа који једноставно бележи песме; у питању је писац који на основу рукописне грађе саставља спис који одговара његовом поимању ствари или поимању наручиоца.»⁵⁹

Наравно, свугде је реч о наслуђивању ко би могао бити писац »Приче«, заправо домишљању његовог списатељског профила у ономе што је један од видова специфичне књижевне праксе тога времена и њених могућих носилаца. Пошто не изневеравају само време, та домишљања, ако и не воде коначном решењу, ипак упућују на вероватни профил писца. Симптоматично је, пак, да се у тим домишљањима најчешће говори о изворима »Приче«, што је свакако њен најсложенији проблем.

⁵⁹ Николај Тимченко, »На трагу косовске легенде«, »Савременик«, 1977, књ. XLV, бр. 5, стр. 475.

Лавровски је први поставио питање извора »Приче«. Као што смо већ истакли, упутио је при том на два елемента — песме косовске епохе и предања која су кружила у народу.⁶⁰

Стојан Новаковић ће, први пут се сусрећући са »Причом«, мислити да је »израђена на сву прилику или према некој народној поеми или према појединим пјесмама и причама«,⁶¹ што показује да полази од мишљења Лавровског.

Нешто касније, у другом издању *Историје српске књижевности*, Стојан Новаковић неће помињати могућност да је »Прича« настала према народној поеми. Само ће назначити да је »састављена у позније доба према причама и пјесмама народним«.⁶²

У расправи којом пропраћа издање »Приче« Новаковић је ситуира у народна предања о боју косовском »прибиље-

⁶⁰ Стојан Новаковић, *наведено дело*, стр. 177. ⁶¹ Стојан Новаковић, »О овијем пјесмама«, стр. 15. ⁶² Стојан Новаковић, *Историја*, стр. 102.

жена прве поле XVIII вијека», како каже у наслову и цитира мишљење Лавровског о њеним изворима.⁶³ Ту, међутим, подробније не говори о изворима »Приче«, већ једино примећује да је »црпена само из народних традиција« и додаје став о ломљењу старих традиција, карактеристичних за доба њеног настанка, подразумевајући под старим традицијама свакако и српску књижевност дотадашњег доба.⁶⁴

Напокон, враћајући се »Причи« у своје позно доба, 1906. године,⁶⁵ Новаковић ће рећи да је »садржај разних песама о косовском боју изложен причом у прози с многим у причу унесеним народним стиховима«. Истовремено ће пратити развој косовске легенде и утврдити да у рукописима »Приче о боју косовском« »видимо опет у главном онај облик косовске приче који нам се јавио први пут кроз историју Мавра Орбинија. Могућно је да је та историја

⁶³ Стојан Новаковић, »Народна предања«, стр. 176—177.

⁶⁴ Стојан Новаковић, *наведено дело*, стр. 164—185. ⁶⁵ Стојан Новаковић, »Косово«, стр. 7—8.

дала основни црвени конац тој причи, око кога су после низани садржаји појединих народних песама у облику онога времена када су ови српски састави на хартију стављани.« У виђењу Новаковићевом »Прича о боју косовском« тако постаје »полу историјска а полу народна прича«, с тим што ће се рећи да »из каквих се састојака... саставила... не да се прокљувити«. У протоку четрдесет година Новаковић је, тако, на крају дошао до става о тешкоћама проницања у изворе »Приче«. Али није испуштао из свог видокруга народне песме, а увео је и нов елеменат као извор — дотадашњу историографију, која такође није слободна од преузимања народне традиције.

До данашњег дана народне песме као извор »Приче« нико није доводио у сумњу. Настала је обимна литература у којој се говорило о народним песмама о косовском боју као о извору »Приче«, или се »Прича« користила као аргумент у другим расправљањима о народном песништву. Сву ту литературу

исцрпно је приказала Јелка Ређеп и, уз то, дала више запажања о односу »Приче« и народних песама и, посебно, идентификовала стихове преузете из народних песама, па оне читаоце који желе подробнија обавештења о томе упућујемо на њену књигу *Прича о боју косовском*. Овде ћемо само навести да је Јелка Ређеп закључила да »највећи значај *Приче о боју косовском* јесте у томе што је она добро очувала велики број стихова незабележених косовских песама, и тиме помогла да се сагледа једно од битних питања у изучавању народне књижевности, питање порекла косовских песама кратког стиха«. ⁶⁶

»Прича«, и према њеном виђењу, даје аргументе за утврђивање порекла косовских песама кратког стиха ван Срема. Тиме је Јелка Ређеп, како наглашава Миодраг Матицки у приказу њене књиге, »стала до краја на страну присталица теорије о херцеговачком, јужном пореклу народних песама«. ⁶⁷

⁶⁶ Јелка Ређеп, *наведено дело*, стр. 295. ⁶⁷ Миодраг Матицки, »Анализа »Приче о боју косовском«, »Књижевне новине«, 1977, година XXIX, бр. 528, стр. 4.

Нешто друкчије стоји са Орбиновим *Краљевсѣвом Словена* као извором »Приче о боју косовском«. Док се у Новаковићевом ставу подразумева не-посредан утицај Орбиновог дела, Јелка Ређеп тај утицај види посредно, преко већ навођеног дела непознатог Пераштанина. »Забележена косовска легенда у *Краљевсѣбу Словена* Мавра Орбина, добила је поетску обраду у ораторијуму драми непознатог Пераштанина, можда Андрије Змајевића, крајем XVII века, и тим путем, поред несумњивог утицаја и народне традиције, допрла и до састављача Приче о боју косовском почетком XVIII а можда и крајем XVII века«, ⁶⁸ тврдиће Јелка Ређеп, прихватајући мишљење Милорада Павића о утицају Пераштаниновог дела на »Причу«. Међутим, као што смо видели, Мирослав Пантић је довео у сумњу претпоставку Милорада Павића о утицају дела непознатог Пераштанина на »Причу«, па и коначно решавање питања на који је начин Орбин утицао на

⁶⁸ Јелка Ређеп, *наведено дело*, стр. 294.

»Причу«, посредно или непосредно, или можда на оба начина, зависи од решавања односа Пераштаниновог дела и приче. Но и без обзира на могуће решење, утицај Орбина нико не оспорава. Наравно, да ли је и Пераштаниново дело »Бој кнеза Лазара« извор »Приче« остаје да се разјасни у даљим истраживањима.

Оријентација на широка и детаљна истраживања односа »Приче« и народне традиције (уосталом, и оно што се посредује преко Орбина представља, као што виде истраживачи, забележену народну традицију), донекле је одвукло пажњу од другог значајног извора »Приче о боју косовском« — српске средњовековне књижевности. А тај извор је и посредно и непосредно присутан у »Причи о боју косовском«. Посредно, преко народне традиције на коју је утицала и српска средњовековна књижевност, у овом случају нарочито српски средњовековни списи о боју на Косову, и непосредно, на два начина — стварањем и у жанровској

сфери средњовековне књижевности и преузимањем неких целина из српских средњовековних списа. Није за занемаривање ни чињеница да се преписи »Приче« јављају у рукописним зборницима са списима који припадају и средњовековној књижевности.

Сам Новаковић је »Причу« сврстао међу »средњовековну белетристику и приповетке ходалнице«. ⁶⁹ Међутим, није се подробније задржао на том феномену, а, сем тога, бар у овом случају, био је под утиском да се »у то вријеме... први пут и у литератури и у језику и у новинама и у свезама и у управи почело ломити са старим традицијама«, ⁷⁰ изгледа више мислећи на супротстављање старог и новог него на континуитет нашег духа који се чувао и у променама.

Ипак, уврштење »Приче« у круг средњовековне књижевности и њено повезивање са народном традицијом,

⁶⁹ Стојан Новаковић, *Историја*, стр. 102. ⁷⁰ Стојан Новаковић, »Народна предања«, стр. 185.

до данашњег дана остаје резултат који се не може заобићи. Већ смо помињали став Ђорђа Сп. Радојичића о довођењу у склад црквеног култа кнеза Лазара са народном традицијом, нарочито присутно у »Причи«.⁷¹ Касније, Јелка Ређеп ће закључити: »Мада носи наслов Сказаније, Повести и најчешће Житије, по својој унутрашњој структури она не одговара томе жанру. Далеко више подсећа на народну причу. То је готово јединствен пример у нашој књижевности да једно дело по својој спољашњој структури, по форми, називу, донекле само по језику, а највише по томе што је написано, припада средњовековној књижевности, а по духу, начину казивања, по томе што садржи у себи народно предање и стихове народних песама, припада и народној књижевности.«⁷²

Но и поред дефинисања двојства »Приче«, ипак остаје потреба да се више проговори о оној њеној компоненти

⁷¹ Ђорђе Сп. Радојичић, *наведено дело*, стр. 368. ⁷² Јелка Ређеп, *наведено дело*, стр. 295.

по којој је »Прича« дело средњовековне књижевности. У том смислу су подстицајна запажања Мирослава Пантића о замисли самог списка: »Замисао је била да то буде ,житије' кнеза Лазара, са свим елементима који такав рад прате; да почне са Лазаревим прецима, да прати читав његов животни пут, да се најдуже и да највише истакне у том путу, и да се оконча мученичком смрћу.«⁷³ Пантићево уочавање о строго православног духу »Приче« упућује пак на њене духовне корене, а цитати Лазаревог позива ратницима и неких других момената на непосредан одјек српских средњовековних списка о косовском боју.

11

Досадашња истраживања била су најплодотворнија када су се усмеравала на текст саме »Приче«; о томе сведоче упућивања Јелке Ређеп на варијанте и

⁷³ Мирослав Пантић, *наведено дело*, стр. 217.

њена исцрпна идентификација стихова народних песама, као и Пантићево указивање на житијску замисao »Приче« и њен православни дух. Отуда нам се чини да подробније истраживање самог текста »Приче« најпре има будућност.

Ту је, можда најпрече, да би се поставила симетрија са развијеним проучавањима компоненти »Приче« преузетих из народне традиције, приступити подробнијим истраживањима компоненти које упућују на дела српске средњовековне књижевности и, даље, проучити како се обједињују те компоненте. Наравно, незаобилазан је проблем јесу ли у питању само те две групе компоненти, или се већ може говорити и о трећој, коју доноси време у коме настаје »Прича«, односно оној коју носи књижевност тога времена, што се нарочито потенцира уколико се размишља о могућности да је »Бој кнеза Лазара« непознатог Пераштанина био такође извор »Приче«, или да је писац »Приче«, поред народних песама и дела српске средњовековне књижев-

ности, знао и оне видове књижевности који се тада развијају у Приморју. Уосталом, већ и летимични преглед текста »Приче« упућује на нека непосредна преузимања из српских средњовековних списа, али и њихово специфично коришћење у целини дела, које има и другу компоненту — народну песму и предање, па и трећу компоненту — писане изворе у којима се, такође, излагала косовска легенда, но који су припадали друкчијим књижевним традицијама.

Увод »Приче« сав је у духу и форми српске средњовековне житијске књижевности. Наслоњен је на срењовековну књижевност о кнезу Лазару, а пре свега на »Житије кнеза Лазара« непознатог писца⁷⁴ (настало између 1392/93. и 1398. године), у коме се даје лик кнеза Лазара као идеалног владара.

⁷⁴ »Нешто о кнезу Лазару«. По рукопису XVII вијека спремио за штампу Стојан Новаковић. »Гласник Српског ученог друштва«, 1867, стр. 157—164. Средњовековни списи о кнезу Лазару називају се различитим именима. У овом раду употребљавамо називе које користи Ђорђе Трифуновић, *Српски средњовековни списи о кнезу Лазару и косовском боју*, Крушевац, 1968.

Према нашим увидима, речи из увода »Приче«: »И тако кнезь Лазар бисть господињ Срблемь, и пребиваше у свакои правди у правоме суду. Имаше око милостиво, руци податливе (ка) ва-сакому човеку« преузете су из помену-тог »Житија кнеза Лазара« непознатог писца,⁷⁵ а израз »први ва полате цареве« асоцира на »Слово о кнезу Лазару« Данила III;⁷⁶ мисао да је цар Лазар на српски престо постављен »промислом божиим« може бити одјек Раваничке хрисовуље кнеза Лазара,⁷⁷ а причање о цару Урошу и Мрњавчевићима познијег житија цара Уроша, које је написао патријарх Пајсије.⁷⁸ Треба истаћи и да је житијски увод »Приче« изразито сведен: обухвата мање од десетине укупног текста.

⁷⁵ *Наведено дело*, стр. 160. ⁷⁶ »Слово кнезу Лазару«. »Глас САН«, 1929, књ. СХХХVI, други разред, књ. 72, стр. 85. Рукопис је објављен као један од прилога студије Владимира Ђоровића *Силуан и Данило II, српски њисци XIV и XV века*. ⁷⁷ *Болонски њрејис раваничке њовеље*, »Манастир Раваница«, Споменица о шестој стогодишњици, Београд, 1981, стр. 257. Транскрипцију преписа урадио је Светислав Мандић. ⁷⁸ »Житије Цара Уроша. Од Пајсија, пећког патријарха«. Исписао Иларион (Руварац) монах, »Гласник Српског ученог друштва«, 1867, књ. XXII, стр. 213—232. Сам текст житија на стр. 213—232.

После увода прича се развија као приповедање, условно га назовимо, о случају Милоша Обилића и Вука Бранковића, с тим што се случај развија у фазама припреме за битку, до самог почетка битке, подразумевајући и посебне епизоде (нпр. кнез Лазар и кнегиња Милица пред одлазак Лазарева с војском из Крушевца). Главни ток сачињавају Лазарева, Милошева и Вукова дејства: Лазару се додељује улога пресудитеља, Вуку улога тужиоца, али из личних разлога, са сплетком као главним оруђем, док је Милош оптужен, и то невин, али је у таквој ситуацији да своју невиност може доказати само подвигом. Саобразно томе, тежиште овога приповедања преноси се на Милоша, да би се на крају искључиво исцрпело у подробном причању о Милошевом подвигу. Овај део »Приче« обухвата више од две трећине текста и, колико смо могли видети, готово ништа у њему нема непосредно преузето из српске средњовековне књижевности (нашли

смо само израз о јунацима — »јунака и витезова на гласу, које веће неће родити српска земља« — који асоцира на познати исказ о јунацима из »Слова о кнезу Лазару« Данила III⁷⁹), већ се све темељи на народним песмама или другим изворима о којима је било речи. Разлог за мимоилажење српских средњовековних списа у овом делу »Приче« сасвим је једноставан: српски средњовековни списи о косовском боју ћуте и о јунацима боја појединачно узев и о издаји. Тек ће Константин Философ између 1433. и 1439. године говорити сасвим сведено, не наводећи му име, о подвигу витеза кога завидљивци осумњичише као неверна.⁸⁰ Тај сведени исказ није вероватно пружао прилику да га писац »Приче« користи, као што је то био случај са развијеним сликама народних песама и других извора. Слично стоји и са нешто ранијим »Житијем и начелством кнеза Лазара« (»Пећким ле-

⁷⁹ »Слово кнезу Лазару«, стр. 90. ⁸⁰ »Константин Философ и његов Живот Стефана Лазаревића деспота српског«. По двема српско-словенским рукописима, изновице издао В. Јагић, »Гласник Српског ученог друштва«, 1875, књ. XLII, стр. 261.

тописом») насталим између 1402. и 1405. године, у коме се о издаји говори успутно и уз то још и хипотетично.⁸¹

И напокон, приповеда се о самом боју, даје резиме последица боја и наводи потомство кнеза Лазара на тек нешто више од петине рукописа. Тај, условно га назовимо, завршни део »Приче« опет се враћа изворима из српске средњовековне књижевности, али они више нису, као у уводу, и једини извор. Заправо, као основа наративног тока, наставља се коришћење грађе из народних песама и других извора, на којој се заснивао средишњи, најобимнији део »Приче«, с тим што преузимање из српске средњовековне књижевности овде приповедању даје изразитију метафизичку димензију. Ту је на првом месту позив Лазарев на бој: »сад удрите, мои рабри витезови, да крв нашу не штедимо, да смртно тело не жалимо, да (смртию) живот наш одкупимо, да

⁸¹ »Житија и начелства србских господ, који по ким колико царствова«. У књизи: *Сѣтари срѣски хрисовуљи, акѣи, биоѣрафије, леѣиоѣиси, ѣѣиѣиѣи, ѣѣиѣиѣи, ѣѣиѣиѣи, ѣѣиѣиѣи и др.* Прибрао их Љуб. Стојановић, »Споменик САН«, 1890, књ. III, стр. 96.

юнаштво данас све покажемо на пољу Косову за православну веру ристјанску и за цркве боже и за отачанства...» У непосредној је вези са обраћањем ратницима у »Житију кнеза Лазара« непознатог писца⁸² и у »Слову о кнезу Лазару« Данила III.⁸³ Такође, иако не упућује на непосредно преузимање, смрт кнеза је мученичка, а ту треба додати и Лазарево молитвено обраћање »Боже, Боже мои, када умрем, прими дух мои к тебе!« Међутим, има и преузимања која немају такву сврху. Тако у опису боја у »Причи« постоји место на коме се панорама битке описује слично опису из »Слова о кнезу Лазару« непознатог писца,⁸⁴ насталог између 1392/3. и 1398. Такође, текст из »Приче«: »И тако до полу дне добиваше србска воиска, и како полу дне прође, Турци добише, и жива кнеза Лазара уватише с неколико своје властителя« кореспондира са текстом из »Живота господина деспота Сте-

⁸² »Нешто о кнезу Лазару«, стр. 162. ⁸³ »Слово кнезу Лазару«, стр. 90. ⁸⁴ »О кнезу Лазару«. (Преписао А. Вукомановић), »Гласник Друштва српске словесности«, 1859, књ. XI, стр. 111.

фана» од Константина Философа, у коме се каже да су у први мах одолевали и побеђивали Лазареви људи, а потом долази до обрта у коме Турци добијају победу⁸⁵ и свакако се користи да би се лапидарно изразио обрт у бици.

Преузимања из српске средњовековне књижевности, дакле, не распоређују се целином »Приче«, већ се јављају на њеном почетку и крају и на тај је начин уоквирују, а везују се само за кнеза Лазара и опис саме битке. При том је писац истицао Лазара у његовој димензији богоданог владара, Лазарево опредељење за мучеништво, и то са свим ратницима, али је користио и један сликовит опис и један лапидаран језички обрт да би обогатио текст. Дакле, имајући пред собом ограничен број српских средњовековних списа који су се односили на кнеза Лазара и на сам бој и бројније народне песме, предања и писане изворе друге традиције, који су

⁸⁵ »Константин Философ и његов Живот Стефана Лазаревића«, стр. 261.

говорили о случају Милоша Обилића и Вука Бранковића, писац је, када је полазио од српских средњовековних списа, стварао оквир приче. У том случају на почетку »Приче о боју косовском« користио је само српске средњовековне списе, а на завршетку и српске средњовековне списе и друге изворе.

Оквир приче носи идеју о људском успону који превазилази овоземаљске димензије. У уводу је изражена Лазарем, уздигнутим божјом промишљу, на завршетку то је постигнуто у слици битке (води се иако је унапред изгубљена) жртвовањем јунака за више вредности и Лазаревим мучеништвом, које окончава низ жртава. Између Лазарева богодане владе и мучеништва смешта се, пак, прича о ниским људским страстима и паду, чија је последица пораз у боју, али је то прича и о подвигу Обилићевом. Причање се изводи по већ постојећим изворима, на које је у литератури указано, па нема потребе да их овде понављамо, сем да укажемо на драгоцено упућивање Дра-

гутина Костића о прозном току приче као допричавању.⁸⁶ Ипак, састав »Приче« упућује на једну од идеја писца која би пре могла да настане у коришћењу народних песама него других извора. То је идеја експлицирана неколико пута у самој причи у виду прорицања и пророковања и предодређености, а садржајем приче и његовом организацијом она се пре свега изражава у таквом току догађаја који не може да се заустави и разјасни, који иде судбински: Милица ће узалуд тражити да се разјасне сплетке пре одласка у бој; Лазар ће отићи на Косово без тог разјашњења, што ће бити пресудно оптерећење за српску војску; Вук Бранковић ће то даљим својим сплеткама довести до врхунца. И управо овде можемо да се послужимо Новаковићевим тумачењем које до данас није изгубило вредност: издају Вука Бранковића треба схватити као оруђе судбине,⁸⁷ а то можемо

⁸⁶ Драгутин Костић, *наведено дело*, стр. 12. ⁸⁷ Стојан Новаковић, »Српске народне песме«, стр. 104.

рећи и за свађу Лазаревих кћери. Па и Мурат ће, у том реду неминовности, гледајући Милоша, парадоксално рећи: »сваки господар своју смрт люби«. Све се то предочава у на изглед наивним и једноставним сликама, у већини случајева баштињеним од народних певача, али сликама које су сачувале најдубље метафизичко значење. На тај начин се, дубински, остварује веза средишњег дела »Приче« са метафизичким потенцијалима почетка и краја, односно оквира. Ту је и казна за почињене грехове, што треба посебно истражити.

Истина, »Прича« пружа и другу могућност читања: она се, кад се одвоје детаљи који упућују на дејство судбине и кад се занемари њен оквир, може читати и као сасвим рационална повест, па се чак, и са постојећим житијским елементима, може схватити и као специфично редуковање мотива легенде о избору царства небеског. Па и на самом крају, кад се говори о Лазаревој мученичкој смрти, атрибут мучеништва

види се у контексту, али се посебно не експлицира Лазарево прибројавање мученицима, толико карактеристично за српске средњовековне списе о кнезу Лазару, иако се управо ти списи на крају »Приче« користе као извори. Свакако, таква читања омогућавају у »Причу« укомпоновани извори који су ван православне традиције. Заправо се ту види њихово дејство, али они ипак нису посебни, него су у целини приче, па се такво читање не може апсолутизовати.

Посебан је случај Милоша Обилића. И он се у читању може показати у двоструком светлу. У читању ван жи-тијског оквира може се говорити само о изузетном ратничком подвигу оклеветаног јунака, нарочито ако се узму у обзир Лазареве оптужбе и о Милошевој кривици за пораз. Међутим, у жи-тијском оквиру, Милошева свесно изабрана смрт, односно жртвовање, кореспондира са мученичком Лазаревом смрћу, те се аналогно гради и специфични култ Милоша Обилића.

Ако се пође од различитих извора и начина њиховог коришћења, можда би најпре могло да се претпостави да је стварање »Приче о боју косовском« било покушај својеврсне кодификације косовске легенде, који је, судећи по многобројним преписима у дугом протоку времена, све више најшире прихватам. На основу извора о косовској бици, којим се тада располагало, укључив првенствено оне изворе који су давали уметничко виђење битке, сачињена је целовита рукописна прича и тиме створена једна од основа за промишљање Косова.

Које је размере то промишљање добило, показују и неке од писмених тема ученика тзв. латинске школе у Сремским Карловцима 1755. године, које је саопштио Димитрије Руварац. Према сачуваном извештају учитеља-управитеља Петра Несторовића те теме су у оквиру наставе реторике биле следеће:

»1. Априла 1755: новориторима праксис, фигура, прозопес и апострофе сија материја: На издиханије Лазарево кнеза сербскога, глаголи коториа народу и обитателем Раваницје изглаголанаја биша;

13. им... новоритором: сожалует књаз Лазар сербски о оних погибших трех војводов;

9. Нов.: новоритори описујет несчасливое оное Сербом в поље Косовје паденије, јеже с Муратом бист, с расположением и обрјетением риторическим;

17. Дец: Праксис: Вука Бранковића Сербоиздаица слово Турком, по расположенију.⁸⁸

Лепо запажање не само о промишљању Косова него и о промишљању српске прошлости у 18. веку оставио је Светозар Матић говорећи о ставу »водећег слоја који се са пажњом уноси у прошлост да из њене улепшане слике добије охрабрења и наде за тешку са-

⁸⁸ Димитрије Руварац, *Покрово-Богородичине школе у Карловцима*, Сремски Карловци, 1926, стр. 29.

дашњост и неизвесну будућност».⁸⁹ У том кругу промишљања било је места и за »Причу о боју косовском«, о чему сведоче и њени многобројни рукописи. Па и наше време, када је промишљање Косова поново оживело, не само због јубилеја, тражи да се враћамо и његовом ранијем току, па и да »Причу о боју косовском« учинимо доступном ширем кругу читалаца.

др Мирослав Савићевић

⁸⁹ Светозар Матић, *наведено дело*, стр. 22.

НАПОМЕНА УРЕДНИКА

Расправу Стојана Новаковића »Народна предања о боју косовском« са сводом текстова под насловом »Прича о боју косовском« овде прештампавамо из часописа »Starine«, 1878, X.

Прилог »Стојан Новаковић о 'Причи о боју косовском' у другим својим радовима« припремио је за ово издање др Мирослав Савићевић.

У написима Стојана Новаковића нису вршене никакве лекторске исправке.

ИЛУСТРАЦИЈЕ

1. Раѓање Христово, детаљ, црква Св. Димитрија, Печ

2. Јоаким и Ана целивају Богородицу, Богородичина црква, Пећ

3. Свети Лука, Јеванђеље патријарха Саве (№ 13), Хиландар

Ѧ ꙗкоже покаяніа оудавленіа ꙗсѣти . . .

Ѧ НАУЕЛО Т СЫСТАВА .

Ѧ О ПРАЗНИЦѢХА . . .

Ѧ О ГРЕКОРИИТЕЛѢХА . . .

Ѧ О ДОСАДАХА . . .

Ѧ О КАЗНѢХА . . .

Ѧ НАУЕЛО Т СЫСТАВА .

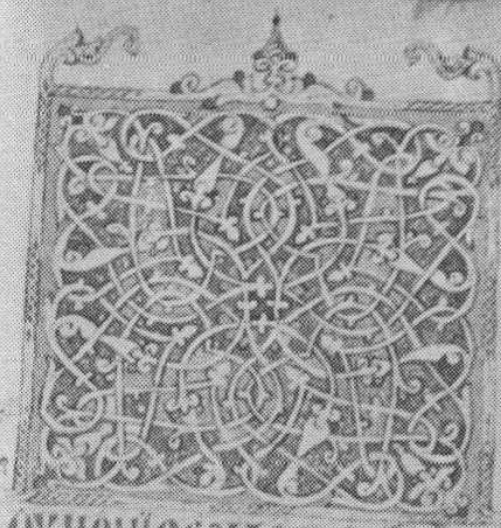
Ѧ О ДРАЖИМѢХА КЪ ОУЗѢХА . . .

Ѧ О ОУКѢЩЕНІѢХА ПОЛНОМА . . .

Ѧ О ОУДАВЛЕННЫИ МЛНЩЕ . . .

Ѧ О РАСОУЩЕНІИ ОУКѢЩЕНІА . . .

Ѧ О ХИРОУЩЕНІИ ОУКѢЩЕНІА ПЛММННЫИ . . .

CHINESE KITCHEN

[illegible]

←
8—9. Свадба у Кани (Галилејској), манастир Каленић

10. Цар Урош и Вукашин, детаљ

→
11. Лоза Немањића, манастир Дечани

12. Браћа Стефан и Лазар Мусићи, Павлица

→
13. Суђење св. Димитрију, детаљ, црква Св. Димитрија, Пећ

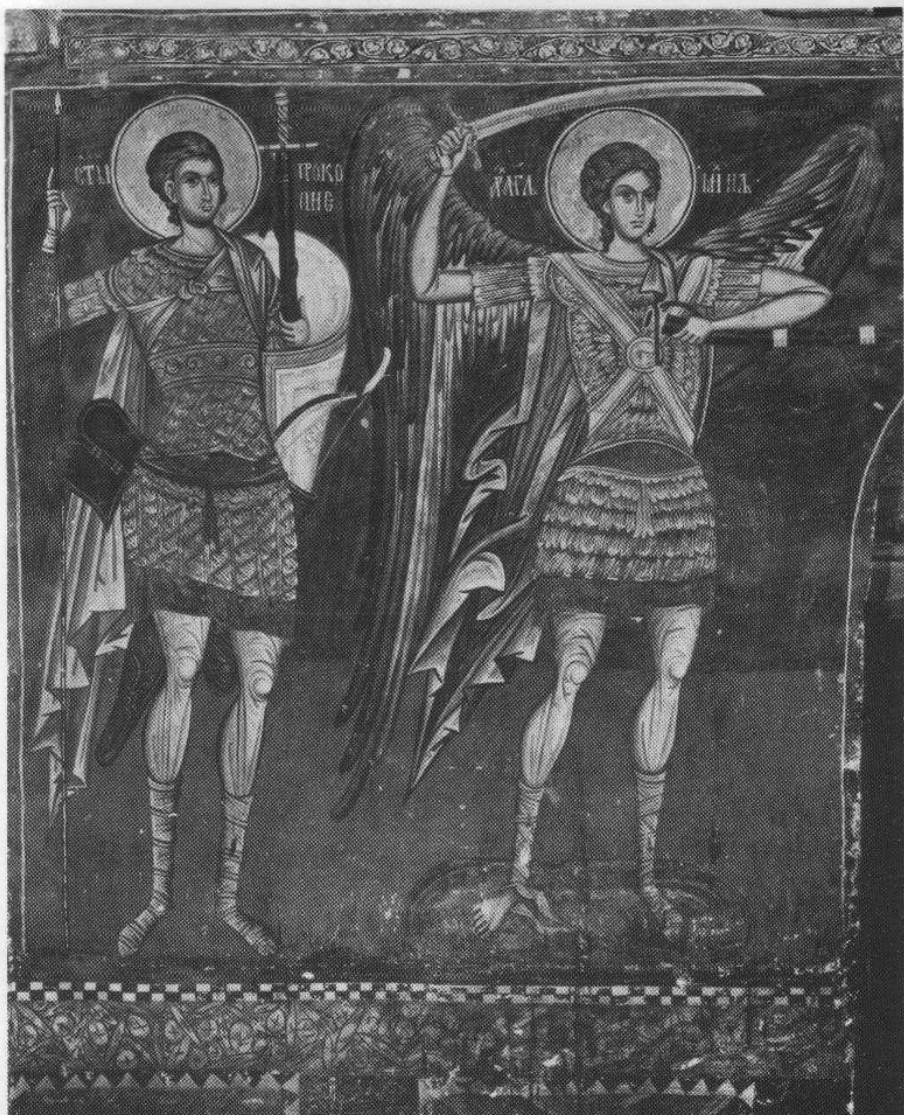

← 14. Свети ратник Евстатије, манастир Каленић

← 15. Свети ратници Теодор Стратилат и Теодор Тирон, Пећ

16. Свети ратник, детаљ, Пећ

17. Свети Прокопије и Архангел Михаил, детаљ, црква Св. Димитрија, Пећ

→
18—19. Свети ратници, детаљ, Ресава

20. Владислав Тителбах, Кнез Лазар, уље (око 1900), Народни музеј у Кикинди

21. Владислав Тителбах, Кнегиња Милица, уље (око 1900), Народни музеј у Кикинди

←
22—23. Непознати аутор, Кнез Лазар и његова породица: Милева, Деспа,
Вукосава, Јелена-Мара и кнегиња Милица, кнез Лазар, Вук, Стефан и Милош,
уље, 1892, Галерија Матице српске

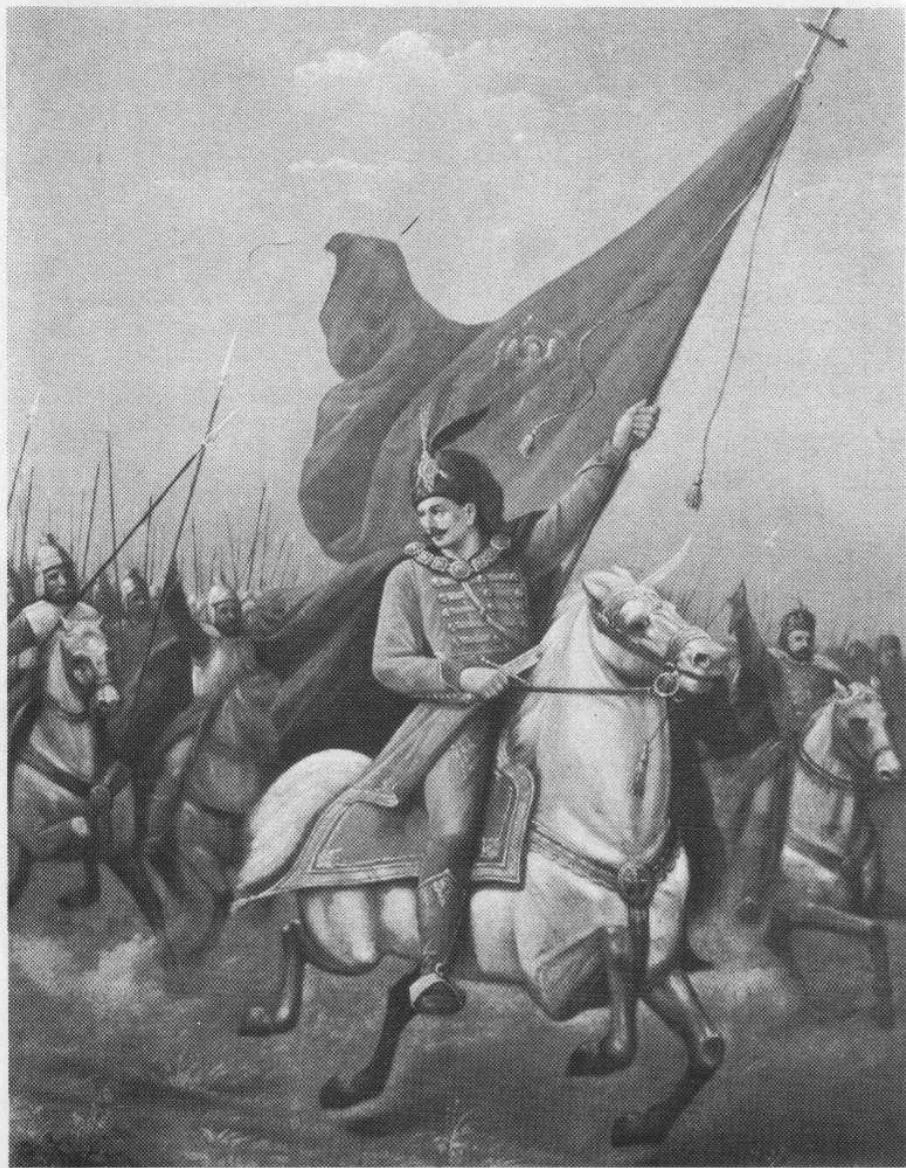

24—25. Адам Стефановић, Југ Богдан и његови синови: Радмила, Љубидраг, Марко, Милко, Војин, Бошко, Стојан, Веселин и Властоје, литографија, Народни музеј у Београду

26—27. Адам Стефановић, Бој на Косову. »Цару Лазару коња убише«, литографија, Народни музеј у Београду

28. Ђока Путник(?), Бошко Југовић на коњу, уље (око 1900), Народни музеј у Београду

29. Александар Добрић, Милош Обилић у боју на Косову, уље, 1861, Народни музеј у Београду

32. а) Војници крај гроба Христосова, детаљ, Милешева
 б) Печат кнеза Лазара на Повелји Хиландару

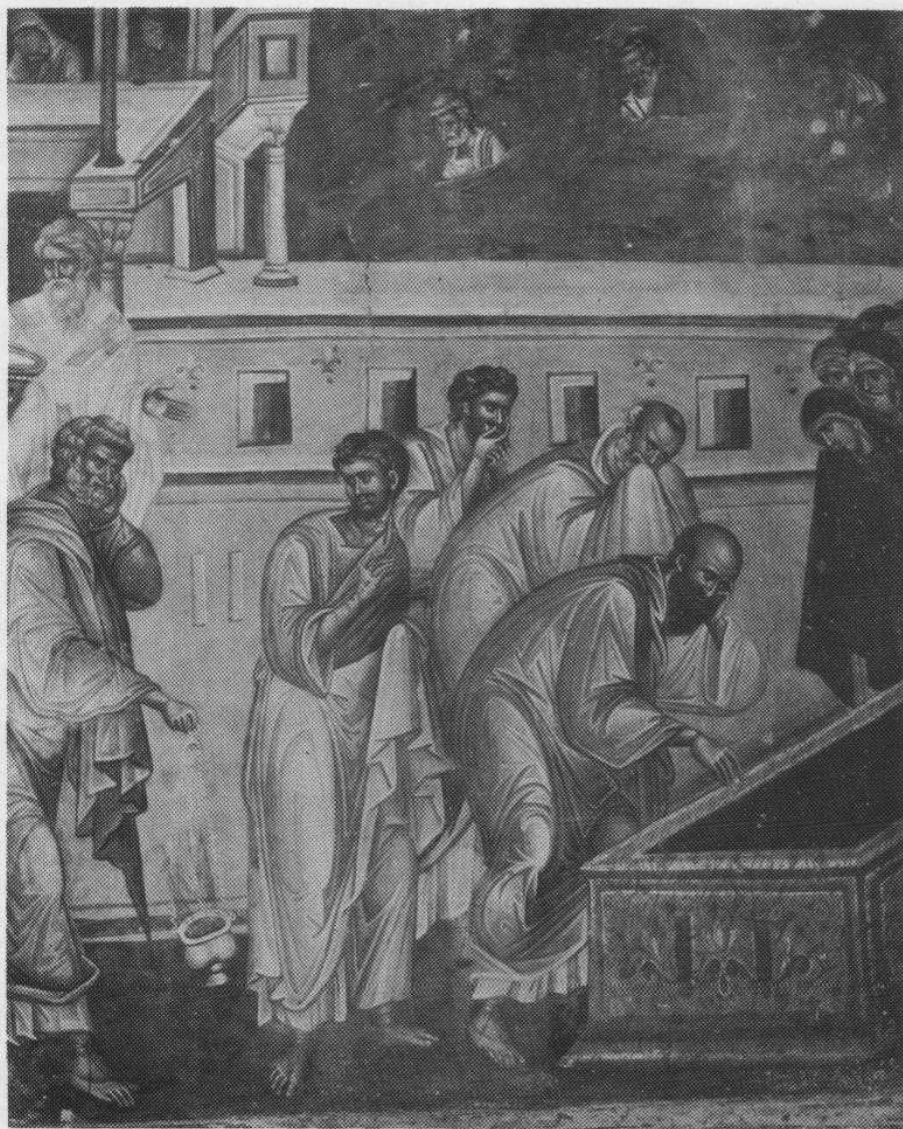

33. Оплакивање, детаљ, црква Св. Димитрија, Пећ

34—35. Вакрсење, детаљ, црква Св. Димитрија, Пећ

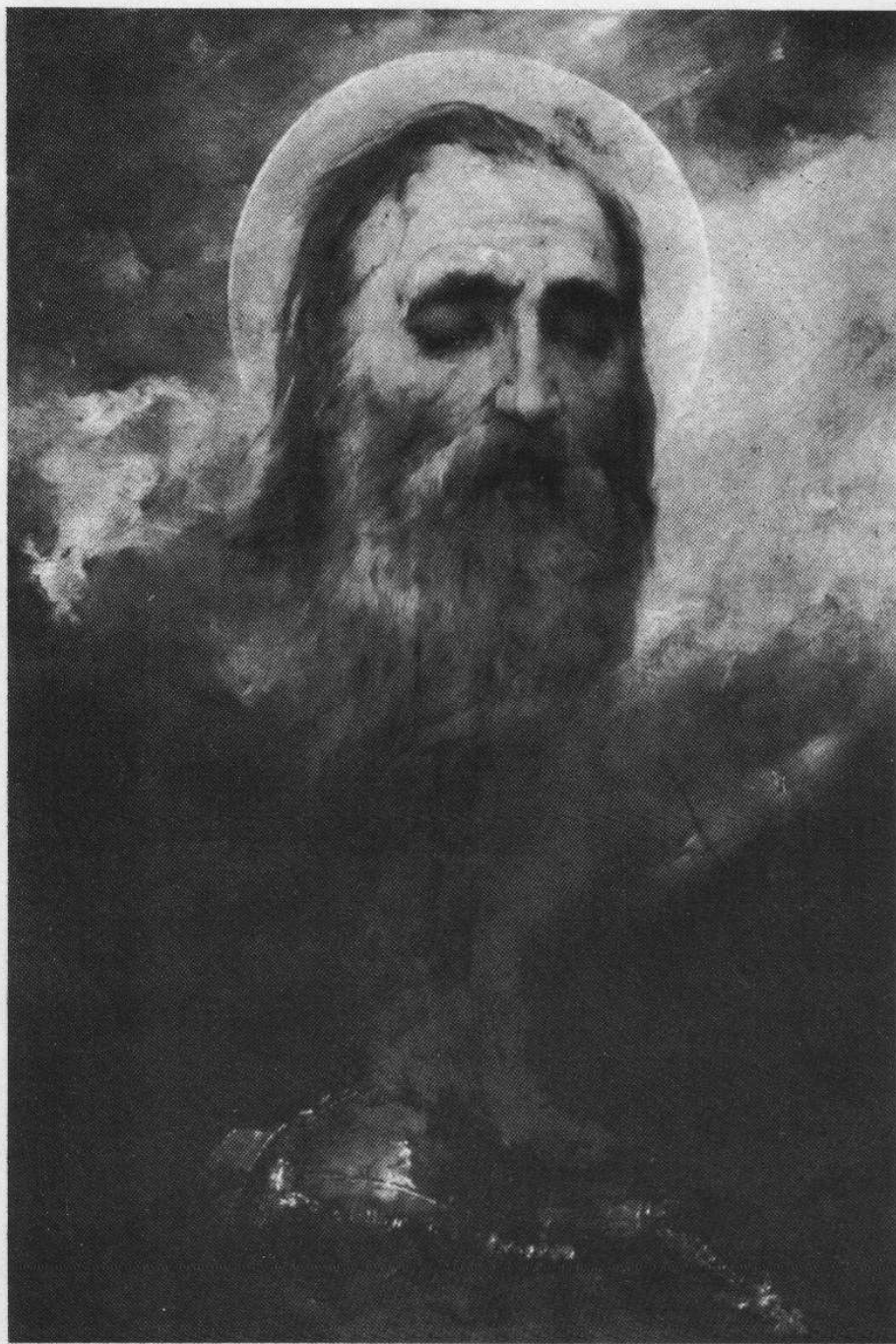

36. Смрт Богородице, деталь, Студеница

37. Богородица, деталъ, црква Светих апостола, Пећ

38. Ђорђе Крстић, Обрећење главе кнеза Лазара, уље, 1905, Народни музеј у Београду

39. Деспот Стефан Лазаревић, деталь, Ресава

40. Небојша Митрић, Кнез Лазар

САДРЖАЈ

НАРОДНА ПРЕДАЊА О БОЈУ КОСОВСКОМ	
I	9
II	30
III	37
<i>ПРИЧА О БОЈУ КОСОВСКОМ:</i> Повест от житија кнеза Лазара и негова воиводе Ми- лоша Обилића и остале србске све господа кои биау на полу Косову	40
СТОЈАН НОВАКОВИЋ О ПРИЧИ О БОЈУ КОСОВСКОМ У ДРУГИМ СВОЈИМ РАДО- ВИМА	81
<i>Појовор</i> (др Мирослав Савићевић)	119
<i>Найомена уредника</i>	175
<i>Илустрације</i>	179